

K.T.
UNÎVERSÎTEYA ÇEWLÎGÎ
ENSTÎTUYA ZIWANANÊ GANÎYAN
ŞAXÊ MAYZANISTÊ ZIWAN Û EDEBÎYATÊ ZAZAKÎ

TEZÊ LÎSANSÊ BERZÎ

EQÎDENAMEYO ZAZAKÎ YÊ MELA MEHEMEDÊ
HEZANÎYÎ

(Metno Transkrîbekerde, Wekenitiş û Açarnayîş)

Metin ÇİFTÇİ

121301105

Şêwirmend

Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ

ÇEWLÎG 2015

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MELA MEHEMEDÊ HEZANÎ'NİN ZAZACA
AKAİDNAMESİ

(Transkripsiyonlu Metin, İnceleme ve Çeviri)

Metin ÇİFTÇİ

121301105

Danışman

Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ

BİNGÖL 2015

TESDÎQ

Enstîtuya Ziwananê Ganîyan Yê Universîteya Çewlîgî

Ina xebat Şaxê Mayzanistê Ziwan û Edebîyatê Zazakî de hetê jurîyê ma ra zey Tezê Lîsansê Berzî qebûl bîya.

Serek : **Prof. Dr. Hasan ÇİFTCİ**

Endam : **Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ**

Endam : **Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN**

Ez tesdîq kena ke inî înzayî yê nê mamostayan ê ke nameyê xu cor de vîyareno.

.../.../2015

Mudirê Enstîtu

KILMÎYE

Ina xebat, esero menzûm yê Mela Mehemedê Hezanî ke serra 1980 de bi nameyê *'Eqîdetu 'l-Îmanî* nusîyayo ser o hadre bîya.

In tez destpêkêk, hîrê qisimî, metno transkrîbekerde û açarnayîşê eqîdenameyî bi tirkî ra yeno meydan. Qismê detspêkî de mewzû, armanc û ûsulê xebat îzah bîy. Qismê yewin de; cuye, eserî, şexsîyeto edebî yê nuştoxî û derheqê zazakî (kirdkî) de fikranê ey ra behs bîyo. Qismê diyîn de, menzûme hetê şeklî ra, qismê hîrêyin de zî hetê muhtewa ra ameya wekenitiş. In qisim de, teberê muhtewa de eynî wext de ziwan û ûslubê eqîdeyî ser o zî ameyo vindertiş. Peynî de zî eqîdenameyo zazakî bi tirkî ameyo açarnayîş û metno transkrîbekerde zî îlawe bîyo.

Ma wazenî bi ina xebata ke xebatanê tewr verînan yê tewirê eqîde yê edebîyatê zazakî ser o benî ra yew a, hem inî eserî bidin şinasnayîş û hem zî ma hêvî kenî ke seba averşîyayîşê zazakî yew havila ma bibo.

Kelîmeyê Mifteyî: Eqîdenameyê Zazakî, Edebîyatê Zazakî, Menzûme, Mela Mehemedê Hezanî, Wekenitiş, Metno Transkrîbekerde û Açarnaye

ÖZET

Bu çalışma, Hezanî'nin '*Eqidetu'l-Îmanî*' adlı Zazaca yazılmış manzum akâidnâmesini konu almaktadır.

Bu tez giriş, üç bölüm, '*Eqidetu'l-Îmanî*'nin transkribe metninden ve Türkçe çevirisinden oluşmaktadır. Giriş kısmında Klasik Zaza Edebiyatı ve akâidnâme hakkında bilgi verilip çalışmanın konusu, amacı ve metodu açıklanmıştır. Birinci bölümde, yazarın hayatı, eserleri, edebî kişiliğine yer verilmiştir. İkinci bölümde; akâidnâme, şekil yönünden üçüncü bölümde ise muhteva yönünden incelenip dil ve üslup üzerinde de durulmuştur. Son olarak akâidnâmenin transkribe metni, Türkçe çevirisi ve yazar ile yapılan röportaj ilave edilmiştir.

Zaza edebiyatında akâidnâme türü üzerine yapılan ilk çalışmalardan biri olan bu çalışma ile hem bu eseri ve bu türü tanıtmak hem de Zaza dilinin gelişimine katkıda bulunmayı umarız.

Anahtar Kelimeler: Zazaca Akâidnâme, Zaza Edebiyatı, Manzume, Mela Mehemedê Hezanî, Tahlil, Transkribe Metin ve Çeviri

ABSTRACT

This study focuses on Mela Mehemedê Hezanî's verse work written in 1980 that is named *'Eqidetu'l-Îmanî* in *akâidnâma* genre.

This study consists of an introduction, three parts, Turkish translation of the verse and transcribed text. The introduction part consists of subject, purpose and method of the study. In the first part, writer's life, works, literary personality and his ideas on Zaza language are touched on. In the second and third part, verse is analyzed in terms of form and content. In the third part, language and style are also focused on. Finally, Turkish translation of the poem and transcribed text are added for researchers.

We hope that this study, which is one of the first studies on *akâidnâma* genre in Zaza literature, will both introduce and contribute to the development of Zaza language.

Keywords: Zazaki Akâidnâma, Zaza Literature, Verse, Mollah Mehemedê Hezanî, the Analysis, Transcribed and Translated Text

VATEYO VERÎN

Eg ma zazakî û kurmancî muqayese biker, ma vînênî ke zazakî binêk erey ameya nuştiş. In semed ra edebîyatê zazakî de eserî zaf tay î û hem zî ziwano edebî xurt nêbîyo. Edebîyatê zazakî de ewilî tewirê mewlidî de eserî ameyî nuştiş. Mewlidê Ehmedê Xasî ke 1892 de nusîyayo û 1899 de ameyo çapkerdiş, zey destpêkê edebîyatê zazakî hesibyeno. Badê cû çend hebî mewlidê bînî zî nusîyayî. Tewirê eqîdenameyî de verê cû Mela Mehmed Elî Hunijî, serra 1970 de eqîdeyêk nušto û dima zî serra 1980 de Mela Mehmedê Hezanî, eqîdeyê xu yo menzûm *'Eqîdetu'l-Îmanî* nušto. Ina xebat, menzûmeya Hezanîyî ser o virazîyaya.

Edebîyatê zazakî yê klasîk de tewirê eqîdenameyî de çar eserê ke ma eşkayî tespît bikerî estî. Xebatê ke eseranê zazakî ser o bîy û demo ameyox de do bibê, qey edebîyatê zazakî heme zaf muhîm û erjaye yî. Çünke bi inî xebatan, hem inî eserî hetê wendoxan ra yenî şinasnayîş û hem zî edebîyatê zazakî aver şino û beno xurt.

Zey her xebat, ina xebat de zî tayê kemasîyî estî. Labelê heta ewro tewirê eqîdenameyî de xebatêka akademîk nêbîyaya. Inay ra ina xebat, warê tewirê eqîdenameyî de zey yew destpêkî ya û ma hevî kenî ke qey edebîyatê zazakî karêkê xo bibo.

Tewr peynî de ez wazeno kam o ke qey zazakî xebatêk kerda, yîn rê teşekur bikerî. Ina xebat de, ez qey hetkarîyê Mudirê Enstîtuya Ziwananê Ganîyan yê Çewlîgî Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ, şêwirmendê mi Doç. Dr. Nusrettin BOLELLİ, Yrd. Doç. Dr. Nurettin BELTEKİN û Esat Şanlı rê teşekur keno.

Bê înan, ez keyeyê xu rê, qey destekbîyaşê yîn teşekur keno.

Metin ÇİFTÇİ

Keşkelûn 2015

KILMNUŞTEYÎ

b.	: biewnî
C.	: cîld
ç.	: çape
e.e.	: eynî eser
e.n.v.	: esero ke nameyê ey vîyareno
h.	: hûmare
hz.	: hezretî
m.	: merg
e.md.	: eynî made
m.n.v.	: meqaleya ke nameyê aye vîyareno
r.	: rîpel
e.r.	: eynî roportaj
s.e.w.	: sellallahu eleyhî we'ssellem
ûêb.	: û ê bînî

ALFABEYA TRANSKRÎPSÎYONÎ

Qey ina xebat metnê *'Eqîdetu'l-Îmanî* ke *Mîzanu'l-Edeb* de yo ameyo vîjnayîş. *Mîzanu'l-Edeb* eserê Mela Mehemedê Hezanî yo û pê destxetê Zeynelabîdîn Amedî nusîyayo û ma in kitab, kitabxaneyê Abdurman Adakî ra peyda kerd. Labelê inî metn de beyta pancêsin kêma bî û ma ina beyt Hezanî ra guret û îlawe kerd. Tayê çekuyî zî bi kurmancî nusîyayîbî zey “du” (dî), “şeşan” (şeşin), “şev” (şew) û ma nê çekuyî zazakî de senî nusîyenî bi o qayde dayî. Tayê zî xelet nusîyayîbî zey “çogan” (çokan) û “ronşo”yî (roşno) û ma inî zî kerdî raşt.

Qey transkrîpsîyonî, ma alfebaya ke edebîyatê kurmancî yê klasîk de şuxulîyena vîjna. Eqîde de ma verê cû her beyt bi hûmarêk îşaret kerd. Mîyanê îzafeyanê erebkîde ma “tîre” (-) na ro, zey ze'l-meram û ze'l-fezilî. Qismê metnî de ma kişta çep de beytê zazakî bi herfanê latînî, kişta raşt de zî tercumeyê inî eqîdeyî da.

آ ا : a, e	ر : r	ف : f	ء : '
أ : e	ز : z	ق : q	ه : h, a, ê
ب : b	ژ : j	ك : k	
پ : p	س : s	گ : g	
ت : t	ش : ş	ل : l	
ث : ð			
ج : c	ص : ş	م : m	
چ : ç	ض : z / d	ن : n	
ح : h	ط : t	و : w, o, u, û	
خ : x	ظ : z	ف : v	
د : d	ع : '	لا : la	
ذ : z	غ : g	ی, ی : y, ê, î	

TEDEYÎ

TESDÎQ.....	II
KILMÎYE	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
VATEYO VERÎN.....	VI
KILMNUŞTEYÎ.....	VII
ALFABEYA TRANSKRÎPSÎYONÎ	VIII
DESTPÊK.....	1
1.Derheqê Xebate De Melumatê Pêroyî.....	1
2. Edebîyatê Zazakî yê Klasîk	1
2.1. Tewirê Eqîdenameyî.....	2
QISMO YEWIN	6
1. CUYE, ESERÎ Û ŞEXSÎYETO EDEBÎ YÊ MELA MEHEMEDÊ HEZANÎYÎ	6
1.1. Cuya Ey	6
1.2. Eserê Ey.....	6
1.2.1. ‘Eqîdetu’l-Îmanî (Zazakî).....	7
1.2.2. ‘Eqîdetu’l-Îmanî (Kurmancî).....	7
1.2.3. Mecnun û Leyla (Kurmancî)	7
1.2. Şexsîyeto Edebî yê Hezanîyî.....	9
1.3 Derheqê Eqîdenameyan, Zazayan û Edebîyatê Zazakî De Fikrê Hezanîyî.....	11
QISMO DIYIN	15
2. XUSUSÎYETÊ ŞEKLÎ YÊ EQÎDENÂMEYÊ HEZANÎYÎ.....	15
2.1. Şeklê Nezmî	15
2.1.1. Mesnewî.....	15

2.2. Tewirê Nezmî	17
2.3. Wezin-Qafîye-Redîf	17
2.3.1. Wezin.....	17
2.3.2. Qafîye	17
2.3.3. Redîf	19
2.4. Xususîyetê Uslûb û Ziwanî.....	20
2.5. Hunerê Edebî	23
QISMO HÎRÊYIN	27
3. XUSUSÎYETÊ MUHTEWAYÎ YÊ EQÎDENAMEYÊ HEZANÎYÎ.....	27
3.1. UNSURÊ DÎNÎ.....	27
3.1.1. Besmele, Hemdele û Selwele.....	27
3.1.2. Ruknê Îslamî	27
3.1.3. Kelîmeya Şehadetî	28
3.1.4. Sifetê Subûtî.....	28
3.2. Ruknê Îmanî	29
3.2.1. Allah.....	29
3.2.2. Meleketî	30
3.2.3. Kitabî.....	30
3.2.4. Pêxamberî	31
3.2.5. Hz. Muhemmed.....	32
3.2.6. Mîrac	33
3.2.7. Axîret	33
3.2.8. Elametê Qîyametî.....	33
3.2.9. Qeder û Qeza.....	34
3.2.10. Çar Mezhebî, Di Mezhebî Îfîqadî û Îmamê Yîn	34

3.2.11. Şeştî Ferzî.....	35
3.2.12. Semedê Nuştişî.....	35
3.2.13. ‘Ef û Mexfîret Waştîş.....	35
3.2.14. Mexles/Nazname.....	36
3.2.15. Selat û Selam.....	36
3.2.16. Tarîxê Nezmî	36
QISMO ÇARIN	37
4. METNO TRANSKRÎBEKERDE Û AÇARNAYE	37
4.1. Metno Transkrîbekerde û Açarnaye.....	37
PEYNÎYE.....	48
ÇIMEYÎ.....	49
ÎLAWEYÎ.....	51
Îlaweyo Yewin: Metnê Roportajî.....	51
Îlaweyo Diyîn: Qapax û Rîpelo Verîn Yê Eqîdetu'l Îmanî.....	62

DESTPÊK

1. Derheqê Xebatê de Melumatî Pêroyî

Mewzûyê xebata ma tehlîlkerdiş, transkrîbekerdiş û açarnayîşo bi tirkî yê *'Eqîdetul-Îmanî* yê Mela Mehemedê Hezanî yo. *'Eqîdetu'l-Îmanî* ke eslê xu bi herfanê erebkî ameyo nuştiş û hetê M. Malmîsanij û Roşan Lezgînî ra latînîze bîyo û Kovara *Vateyî* de neşr bîyo.

Warê edebîyatê zazakî yê klasîk de bê tewirê mewlidî, yew tewiro bîn zî *eqîdename* yo. *Eqîdename*, yew tewiro dînî û edebî yo. *Eqîdenameyê zazakî* ke ma tespît kerdî çar heb î. Yew yê Mela Mehemed Elî Hunijî, yew yê Mela Mehemed Demîrtaşî, yew yê Mela Mehemedê Hezanyî û yew zî yê Mela Mehemedê Muradanî yo. Hem hetê hecîm hem zî hetê muhtewayî ra *eqîdenameyê Hezanî*, wayîrê wesfanê edebî yo. Ma bi in tez wazen ke edebîyatê zazakî de hem *eqîdeyê Hezanî* bidin şinasnayîş hem zî tewirê *eqîdenameyî* de çi eserî estî nînan dîyar biker.

Ina xebat de, ma verê cû derheqê cuye, eserî û şexsîyeto edebî yê şairî de melumat da. Badê cû ma *'Eqîdetu'l-Îmanî* hetê biçîm û şekil ra tehlîl kerd û zıwan û ûslub ser o zî vindertî. Tewr peynî de qey cigêrayoxan ma ina *eqîde* açarna bi tirkî û yew metno transkrîbekerde zî amade kerd. Ma beytanê nimûneyan de qafiye, redîf û hunerê edebî bi herfanê sîya (bold) dayî. Qey ina xebat, ma kitabanê dînî û edebî ra derheqê inî mewzû de cigêrayîşî viraştî û inî melumatî zî tezê xu de şuxulnayî. Zeg yeno zanayîş zazakî newe-newe resaya zıwano nuşteki. In semed ra wextê nuştişê tezi de ma zaf cefa ant. Merdim eşkeno vajo ke nuştişê heme çekuyan de zî persgirekî estî. Axir bi ferhengan û kitabanê raştnuştişî in kar binenê bi asan. In tez de ma exlebe zıwano standard şuxulno labelê tayê cayan de ma fekê Çewlîgî tercîh kerd.

2. Edebîyatê Zazakî yê Klasîk

*Edebîyat de termê "klasîk"î seba eseranê ke çarçewaya edetanê belîkerdeyan de ameyê xuluqnayîş yan zî eserê ke ê bi xo bîyê edet ra yeno vatiş.*¹ Seke Lezgînî îfade kerdo edebîyato klasîk de eserê edebî wayîrê krîteran ê û goreyê qaydeyan yenî viraştîş. Merdim eşkeno edebîyato klasîk de tewiran zey xezel, qesîde, mesnewî, *eqîdename* û mewlidî bihûmaro. Edebîyatê zazakî yê klasîk de inî tewiran ra tewiro tewr xurt, tewirê mewlidî yo. Xora mewlidî, bingehê edebîyatê zazakî yê klasîk î. *Mewlidu'n-Nebiyî'l-Qureyşiyî*

¹ Roşan Lezgîn, *Averşiyayîşê Lehçeyanê Kurdî de Rolê Edebîyatî*, Şewçîla, h. 9, Dîyarbekir 2013, r. 4.

(*Mewlidê Kirdî*) yê Ehmedê Xasî (1867-1951) zey destpêkê edebîyatê zazakî yê klasîk hesibyeno. *Mewlidê Kirdî* dima *Bîyîşê Pêxamberî* yê Osman Efendîyê Babijî zî esero diyên hesibyeno. Bê inî mewlidan panc hebî mewlidê bînî zî in ê:

1. Mela Mehmed Elî Hunij, *Mewlidî Peyxemberî*
2. Mela Mehemedê Muradan, *Mewlidî Zazakî*
3. Mela Kamilê Puexî, *Mewlidî Nebî*
4. Bîlal-Feqî Çolîg, *Mewlidê Peyximbêr Qey Tutonê Zazon*
5. Abdulkadir Muşekî (Arslan), *Mewlid-i Nebî*²

Bê tewirê mewlidî, tewirê qesîdeyî de çend hebî qesîdeyî Mela Mehmed Elî hunijî estî;

- a. *Zerra Haya*, 40 beytî, 1975.
- b. *Qesîdey Tewhîd*, 33 beytî, 1975.
- c. *Qesîdey Qebir / Ezabî Qebra Xuerî*, 20 beytî, 1975.
- d. *Qesîdey Seîdî Nûrsî*, 20 beytî, 1969.
- e. *Weqayê Kerbela* (In qisim de hîrê qesîdeyî estî)
 1. *Weqay Kerbela Hesên-Huseynî*, 20 beytî, 1970.
 2. *Weqay Kerbela Hezret Hesênî*, 20 beytî, 1970.
 3. *Weqay Kerbela Hezret Huseynî*, 30 beytî, 1970.
- f. *Qesîdey Peyxemberî*, 20 beytî, 1972.
- g. *Qesîdey Mekkî*, 25 beytî, 1976.
- h. *Qesîdey Medîna*, 25 beytî, 1976.³

2.1. Tewirê Eqîdenameyî

Çekuya “akaîd”î (eqîdeyî) zafhumarê kelîmeya “akîde” (eqîde) ya û kokê “عقد”î ra virazîyaya.⁴Ferheng de manaya eqîde, bi zerr çîkêk ra bawer kerdiş û çîkêk qebûlkerdiş û in çî ra giredayîş o. Manayanê termî yê eqîde zî inê; yew, esasê ke bawerkerdişê yîn mecburî yo,

² Mehmet Yergîn, *Mewlidê Mela Ehmedê Xasî De Tesîrê Mewlidê Mela Huseynê Bateyî*, International Journal of Kurdish Studies, 2015, h. 1, r. 3-4.

³ Mehmet Selîm Uzun, *Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî (Zazakî)*, Kovarê Vateyî, h. 18, r. 63-66, İstanbul 2002.

⁴ A. Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1993, r. 241.

di, îlmêko inî esasan ra behs keno, hîrê, musnayîşê bawerî û çar, rîsaleyêka ke in musnayîşî ra behs kena,⁵ yanî eqîde, îlmê akaîd û kelam de in çar manayan de yena şuxulnayîş.

Yıldırım, qey *Eqîdeya Îmanê* ya Ehmedê Xanî, ê manayanê termîyan ke cor de ameyî îfadekerdiş ra yê çarin munasîb dîyo û in eqîde zey “Înanç Risalesi” name kerdo. Eserê Hezanî yê bi nameyê *‘Eqîdetu’l-Îmanî* hetê mewzûyî ra zey eqîdeyê Ehmedê Xanî yo, in semed ra eqîdeyê Hezanî zey “Înanç Risalesi” namekerdiş mumkîn o.

Eqîde, ge qey bawerîyê bingeyan zey eqîdeyê melek û axîretî yena şuxulnayîş ge mewzûyê esasanê îmanî de qey îfadekerdişê famkerdişêko xususî yê temsîldarê mezhebêkî şuxuliyena. Mesela zey Eqîdeyê Sîfetullah yê Mâtûrîdî û Eqîdeyê Qederî yê Mu’tezile.⁶

Qur’ano Kerîm de hina yeno vatiş ke esasê bawerîyê ke heme peyxemberan teblîx kerdî, bingeyê nînan bawerîya tewhîdî ya. Goreyê bawerîyê dînê Îslamî, Hz. Adem ra hetanê Hz. Muhammedî (s.e.w.) esasê bawerî qet nîbediliyayî. Inî esasî, goreyê zeman, ca û şexsan nêbediliyênî. Ganî merdim nê hemînî rê îman bîyaro û hemîne qebûl bikero.⁷

Tewirê eqîdename de esasê bawerî îzeh benî. Her çiças unsurê dînî, in tewir de cayêko giran genî zî, in tewir de mewzû bi terzêko edebî yeno vatiş. Eqîdenameyî heta ewro hem menzûm hem zî mensur ameyî nuştiş. Eqîdename de xususîyetê edebî ra zafêr xususîyetê dîdaktîkî giran yenî. In xusus de sebebo tewr muhîm in o; şaîr, şekil ra zafêr muhtewa ser o vindeno.

Eqîdename; verê cû edebîyatê ereban de vejîyayo meydan û dima zî badê muslumanbîyayîşe tirkan ra, kewto edebîyatê tirkan. Edebîyatê trikan de eqîdenameyê erebkî semedê famkerdişê Sunet û Qur’ano Kerîm ke çimeyê esasî yê Îslamî yî tercume bîy. In karê tercumeyî de hem eserî tercume bîy hem zî eserê telîfî ameyî dayîş. *Fıkh-ı Ekber* û *el-Vasiyye* yê İmâmê Azâm, *Kasîde-i Emâlî* yê el-Ûşî, *Kasîde-i Nûniye* yê Hızır Bey, *İtikadnâme* yê Molla Câmî û *Vasiyetnâme* yê Birgîvî tayê eser ê ke ameyî açarnayîş. Ê eqîdenameyê ke bi

⁵ Kadri Yıldırım, *Ehmedê Xanî Külliyyatı II, Eqîdeya Îmanê*, Avesta Yayınları, İstanbul 2008, r. 60-62.

⁶ Ahmet Saim Kılavuz, “Akaid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* İstanbul 1989, II, 212.

⁷ Kılavuz, e.md., r. 212-213.

tirkî telîf bîy in ê; *Tevhîd-i Hak* yê Nahîfî, *Nazmu'l-Leâlî* yê Rızâî û *Kasîde-i İtikadiye* yê Vecîhî Paşa-zâde yî.⁸

Merdîm eşkeno vajo ke edebîyatê kurdan de edetê eqîdeyî bi Ehmedê Xanî dest pêkerdo. Xanî, qey wendekaranê kurdan ke medrese de wêndên eserê xu yo menzûm '*Eqîdeya İmanê* nušto. In eser hem qey eseranê ke ey dima nusîyayî zey yew nimûne yo hem zî kitabê dersê kurdî yo tewr vêrîn o ke wareyê dînî de ameyo nuştiş.⁹

Xanî ra pey zaf eliman û nuštoyan bi kurmancî û zazakî eqîdenameyî nuştî û in edet hema zî dewam keno. Kadri Yıldırım, eqîdeyê ke badê Xanî ra nusîyayî hina rêz keno;

1. Mele Xelîlê Sêrtî (m.1259/1843) *Nehcu'l-Enam*, 271 (beytî).
2. Şêx Muhemmed Hezîn (m. 1892) *Cevheretu'l-İman*, 200 (beytî).
3. Mele Nesredînê Zoqî (m. 1935) *Eqîdetu'l-İman*, 202 (beytî).
4. Seydayê Hecî (m. 1975) *Menzûme Fi'l-'Eqaid*, 100 (beytî).
5. Mele Xalidê Zengokî (m. 1978?) *Menzûmetu'l-'Eqaid*, 633 (beytî).
6. Seydayê Mele Yasîn (m. 1994), *Durra Semîn*, 72, *Tuhfetu'l-Esdîqa*, 333 (beytî).
7. Muhemmed Emînê Heyderî (m. 2003) '*Eqîda İmanê*, 210 (beytî).
8. Mele 'Ebdulhadiyê Comanî (m. 2004) '*Eqîdetu'l-İman*, 176 (beytî).
9. Mele Muhemmedê Hezanî, '*Eqîdetu'l-İman*, (kurmancî), 125 (beytî).
10. Mele Ehmedê Delikî, '*Eqîdetu'l-İman-Gulçiqîna Xort û Zarokê Kurdan*, 418 (beytî).
11. Mele Ehmedê Zinarexî, *Xulasa 'Eqîda Musulmanê Sunnî*, 468 (beytî).¹⁰

Eqîdeyê ke Yıldırımî cor de tera behs kerdo bê nînan zî tayê eqîdeyî estî. Ewro hema zî tayê nuštoxî in edetî teqîb kênî û bi kurmancî eqîdeyan nusênî. Nînan ra yew zî Seyyîd Abdulkadir Erzen o û serra 2013 de bi nameyê '*Eqîda İmanê ji bo Muminê cîhanê* eqîdeyêk nušto.

Edebîyatê zazakî de kiştê tewirê mewlidî de yew tewiro bîn zî eqîdename yo. Her çiqas edebîyatê zazakî de edetê eqîdenuştî esto zî zey edebîyatê kurmancî xurt nîyo û tena çar hebî

⁸ Ali İhsan Akçay, *Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler*, (İnceleme- Metin), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (tezê doktora ke hema nêweşaniyayo) 2011.

⁹Yıldırım, e.e., r. 43.

¹⁰ Mamoste Qedrî, *Tehlîla Berhemên Xanî Ji Aliyê Şewaz Ê Naverok Ve* ("Nûbehara Biçûkan" û "'Eqîdeya İmanê"), Sempozyûma Ehmedê Xanî ya Navneteweyî, Weşanên Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê, Çapa Yewin, 2008, r. 38-39.

eqîdeyî estî. Eqîdeyê Hunijî in tewir de nimûneyo verîn o. Hezanîyî zî serra 1979 de dest pê eqîdeya xu kerdo û 1980 de kerdo tamam. Eqîdeyê ke bi zazakî nusîyayî in ê:

1. Mela Mehmed Elî Hunij, *'Eqîdeyî Îman- 'Eqîdeyî Îslam,*¹¹ 1970, 66 beytî.
2. Mela Mehmedê Hezanî, *'Eqîdetu 'l-Îmanî,* 1980, 144 beytî.
3. Mela Mehmed Demîrtaş, *Qasîdeya diyîn,* Dîwan,¹² 2006, 52 beytî.
4. Mela Mehmed Muradanî, *'Eqîda Zazakî,*¹³ 2005, nesr o, 36 rîpelî.

Îlmanê Akâîd û Kelamî de prosesê tarîxî de esasê bawerî tewr peynî de zey îlahîyat, nubuvvat, sem'iyat û îmametî kategorize bîy.¹⁴ Hezanîyî eqîdeyê xu de hîrê qismê verîn ardî ca labelê qismê çarin ke mewzuyê îmametî ra behs keno de tena nameyanê îmaman ra behs kerdo. Hezanî, qismo peyîn de qey muntêsîbanê mezhebê Şafîyan, ferzê ke zey şeştî ferzî yenî zanayîş ra behs kerdo. In edet, eqîdeyanê kurmanckî de esto. Qismê îlahîyatî de, tewhîd û sifetê Homayî, qismê nubuvvatî de, ganîyîyê bawerîyê peyxemberan, name û hûmarê peyxemberan ke Qur'anê Kerîm de nameyê yîn vîyeren, kamcîn peyxemberî rê kamcîn kitab û çend rîpelî ameyî û bi kilmî cuyayîşê Hz. Muhammedî (s.a.w.) û tewr peynî di zî qismê sem'iyatî de mewzûyan ra zey qebîr, axîret, hesab, cenet, cehenem û elametanê qiyametî ra behs beno.

¹¹ Mela Mehmed Elî Hunî, *Eqîdeyî Îman-Eqîdeyî Îslam,* (Nusxaya ke Hunijî bi destxetê xu nuşt), 1970.

¹² Mela Mehmed Demîrtaş, *Dîwan,* Arşîvê Ahmet Kayıntu ra, Esero destxet û bêtarîx.

¹³ Mola Mehmed-El Muradanî-El Gencî, *Mewlid û 'Eqîda Zazakî,* 1990, Destxet.

¹⁴ Yıldırım, e. n. .v., r. 60-62.

QISMO YEWIN

1. CUYE, ESERÎ Û ŞEXSÎYETO EDEBÎ YÊ MELA MEHEMEDÊ HEZANÎ

1.1.Cuya Ey

Mela Mehemedê Hezanî 1938 de wîlayetê Diyarbekirî, qezaya Licê, dewa Hezanî de ameyo dinya. Nameyê ey resmîyet de Mehmet Şanlı yo. Mela Mehemed, zey şair *Mem zî* yeno şinasnayîş. Nameyê babîyê ey Mela Ebdulgafûr o û Mela Ebdulgafûr zî lacê Mela Hesenî yo. Kalîkê yî Kasan ra şîyo Hezan. Kasan girêdayê Gençî (Darê Yêni) yo.

Hezanî mekteba verîn (îlkokul) têna wenda. Hezanî hem şîyo îlkokul hem zî cayê babîyê xu de Qur'an wendo. Hezanî, Mela Ehmedê Xasî ra zî dersê Qur'anî gureta. Badê îlkokul ra Hezanî, hezar û new sey û pancas û şeş de dewa xu ra kewto teber şîyo feqîtî. Hezanî, verê cû şîyo Licê û tîya ra şîyo Diyarbekir û uca de Camîyê Hz. Umer de wendo. Badê inay ra şîyo Balîcne tîya de mala Osmanî het de wendo. Dima zî şîyo Metranî. Tîya ra zî şîyo Cewzat û Kemberlî. Kemberlî de heta şeşî di wendo. Kemberlî de eskerî yî amîya û şîyo eskerî. Şêşt çar de leşkerî ra ageyrayo, şîyo Baroxlî û tîya de medrese de îlm û wendişê xu qedenayo. Hezanî, hezar û new sey û şeş û new de dewa xu de dest pê îmamtî kerdo. Hezar û new sey û neway hîrê de zî bîyo teqawut. Inka zî Diyarbekir de ciwîyeno.¹⁵

1.2. Eserê Ey

Mela Mehemedê Hezanî yew alîmo nadîr o ke warê edebîyatê zazakî yê klasîk de yew eser nuştî. Hezanî wexta ke şiyê serri bi, dest pê nuştîşê şîre kerdo. Çend şîre ey kovaran de weşanîyayî labelê tayê şîre ey zî hema nêweşanîyayî. Her çiqas zî îmkanê ey çin bî reyna zî ey bi xu eserê xu 1981 de çap kerdî.

Eserê ke Hezanî bi elfabeya erebkî guretî qelem û Zeynelabidîn Amedî zî bi destxetê xu nuştî, bi nameyê *Mîzanu'l-Edeb* zey yew kitab çap bî. In kitab de nê nuştîyê estî:

1. *'Eqidetu'l-Îmanî (Zazakî)*
2. *'Eqidetu'l-Îmanî (Kurmancî)*
3. *Mecnun û Leyla (Kurmancî)*

¹⁵ Metîn, Çiftçi, *Derheqê Eqîdenameyan û Zazakî de Hezanî dir Roportajêk*, Diyarbekir, 04.02.2014, 13.00-15.00.

1.2.1. 'Eqîdetu'l-Îmanî (Zazakî)

Mela Mehemedê Hezanî 'Eqîdetu'l-Îmanî ke mewzûyê ey esasê bawerîyî yo bi yew ûslubo edebî û terzo menzum nuşto. Ziwanê inî eqîdeyî zazakî yo labelê bi alfabe ya erebkî nusîyayo. Hezanî 1979 de dest pê nuştişê inî eqîde kerdo û 1980 de qedenayo. Destpêk de besmele, hemdele û selwele dima şertê îslamî û îmanî yenî. Şêst ferzî qey mezhebê şafiyan zî in eqîde de ca gureto. In eqîde, 144 beytan ra yeno meydan.

1.2.2. 'Eqîdetu'l-Îmanî (Kurmancî)

Zegi nameyê inî eqîde ra zî yeno famkerdiş ke mewzûyê ey esasê îmanî yo. In eqîde zî bi terzêko menzum nusîyayo û hetê şeklî ra zî yew mesnewî yo. Ziwanê inî eqîde kurmancî yo û bi elfabeya erebkî amîya nuştiş. Hezanî, zey eseranê xu yê bînan in eqîde zî 1979 de dest pê nuştiş kerdo û 1980 de qedenayo. In eqîde vîst û hewt rîpelan û 74 beytan ra yeno meydan. *Eqîdetu'l-Îmanî* ra beytê verîn û peyîn:

Nave Ellah her tu dest pê bike

*Hem li pey rehman rehîm çê bike*¹⁶

Tarîxê hîcrîyê ji bo nezme bizan

*Xeyn û ta cîm li jimar be ey cuwan*¹⁷

1.2.3. *Mecnun û Leyla* (Kurmancî)

Inî eserî, nameyê xu qehremananê hîkayeya leyla û mecnunî ke welatê ereban de vîyerta û yew hîkayeya eşqî ya ra gureto. Herçiqas ina hîkaye edebîyatê ereban de zey *Leyl û Mecnun* yena namekerdiş zî Hezanî, zey *Mecnun û Leyla* name kerda. Merdim eşkeno vajo ke zey *Mem û Zînê* Ehmedê Xanî, Hezanî zî nameyê camerdî gureto vernî. Hezanîyî ina hîkayeya ke kurmancî ya bi elfabe ya erebkî nušta. In eser tercume nîyo, yew esero telîf o. Hezanî zey eseranê xu yê bînan in eserê xu zî bi ûslubo edebî nuşto û ina hîkaye, hetê şeklî ra yew mesnewî ya. Ina hîkaye pancas û çar rîpelan û 260 beytan ra yena meydan. Ina mesnewî panc mebhesan ra yena meydan:

¹⁶ Mela Mehemedê Hezanî, *Mîzanu'l-Edeb, 'Eqîdetul-Îmanî (Kurmancî)*, Dîyarbekir, Destxet, Bêtarîx, r. 2.

¹⁷ Hezanî, e.e., r. 27.

- 1) *Der Medh û Senayê Yezdan*
- 2) *Der Medhê Muhemmed Eleyhi 's-selatu we's-selâm*
- 3) *Sebebê Çêkirina Kitabê*
- 4) *Qeys û Leyl*
- 5) *Behskirinek Mecnun*

Mecun û Leyla ra beyîta verîn û beyîta peyîn:

Navê te bi ser namê temaman

*Rehman sifet î rehîm î naman*¹⁸

Nîşan bi Mîm î Mihemed nav î

*'Eşiq bi ax î bêcan û gav î*¹⁹

Mîzanu'l-Edeb de teberê inî hîrê qisman de hewt şîr ey zî estî. Hezanî, inî şîrî zey yew qisim tesewur kerdo. In qisim, bi şîra *Esmau'l-Husnâ* dest pêkeno û dima zî bi îbareya *welihu eydenî* dewam keno. *Esmau'l-Husnâ* yew nameyo yewbîyaye yo û manaya ey zî “nameyê tewr rind î” yo. Bi *Esmau'l-Husnâ*, nameyê Homayî ke Qur'an û hedîs de vîyêrenî yenî qestkerdiş labelê gelêrê îslamîyetî de zafêr manaya neway û new nameyê tewr rind yê Homayî de yenî famkerdiş.²⁰ Ina şîr bi vateyê “*We lillahi'l-esmâu'l-husnâ*” dest pêkena û diwês beytî ya. Ma cêr de beyîte verîn û peyîn dayî:

Ellah ji berda lem yezel nehved û neh navê Xuda

Bo te ew e zatê ecell heqqe di ewsafê Xuda

Bêje tu her mîmê hezan selat û selamê Xudan

*Ber wî resûlê ins û can Mehmûd Muhemmed Ehmed*²¹

¹⁸ Mela Mehemedê Hezanî, *Mîzanu'l-Edeb, Mecnun û Leyla*, Dîyarbekir, Destxet, Bêtarîx, r. 2.

¹⁹ Hezanî, *Mecnun û Leyla*, r. 54.

²⁰ Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010, r. 33.

²¹ Hezanî, *Mîzanu'l-Edeb, Esmau'l-Husnâ*, r. 2-4.

1.2.Şexsiyeto Edebî yê Hezanî

Hezanî eqîdeyê xu de yew ziwanê xemilnaye nîşuxulnayo. Ma eşkênî vaje ke Hezanî in eqîdeyê xu qey ewamî nuştö, in semed ra yew ziwanê sade tercîh kerdo. Her çiqas zî in eqîde de ziwanê zaf xemilnaye nîyo reyna zî ziwanê edebî yo. Tewirê eqîdenameyî de bi terzêko menzûm yew esernuştiş karêko zaf asan nîyo. Coka *'Eqîdetu'l-Îmanî* qey edebîyatê zazakî zaf muhîm yew eser o. Xora warê edebîyatê zazakî yê klasîkî de hewt hebî mewlidî estî. Teberê mewludan de zaf eserî çin î. Tena yew-di hebî dîwan estî û “Beyatname”²² yê Şêx Selaheddînê Şêx Seîdî esto, labelê in beyatname zî hem zaf kilm o hem zî menzûm nîyo. Tewirê eqîdename de *'Eqîdetu'l-Îmanî* yê Hezanî çar eqîdeyan ra yew o.

Hezanî, hîkayeya *Mecnun û Leyla*”yî ke *Mîzanu'l-Edeb* de ya bi terzo mesnewî nušta. Eke ma ina hîkaye hetê uslûb û ziwanî ra eqîdeyan dir têveran, ma vînenî ke ina hîkaye de ziwanê hem edebî hem zî bîdîa yo. Hezanî cer de bi ziwanêko xemilnaye hina vano: eke behr bibo hubr û darî zî bibê qelem, reyna zî ez nêşkena wesfanê tu bîyar ziwan.

Hemdê te dikim digel senaye

*Şukrê te'ama li me cumaye*²³

Ger behr hubr û qelem çî bin dar

Wesfê te neşim bi van zikiredar

Ev erş û sema digel zemîn e

*Mewcûd bi te ne sîrr jî evîn e*²⁴

Hezanî nê tîna yew ‘elim o eynî wext de yew şaîro namdar o. Xora bi yew terzo menzûm eser dayîş yew qabîliyet wazeno. Hezanî exlebe şîran xu de mexlesanê “Mem” û “Mîm”î şuxulneno:

Ez Mem a, helbestvan a

*War-weşê Mem-Zînan a*²⁵

²² M. Malmisaniy, *Şêx Selaheddînê Şêx Seîdî û Beyatname*, Vate, Kovara Kulturî, h. 16, r. 4.

²³ Hezanî, *Mecnun û Leyla*, r. 2.

²⁴ Hezanî, *Mecnun û Leyla*, r. 4.

Haldar tu yî Mîm hezan

*Mey çê dibe ji tirîya rezan*²⁶

Hezanî zey yew şaîr, şaîrîya xu zey îlham ne, zey yew qabîlîyet vînenî û roportajêk de hina vano:

*Vanê “Şaîrî sey ecacê pêlê behran a. Yena, yena, yena, o wext kiçî (kes) eşkeno binusno, vaco. Û wexto pêlî vinderê, kiçî zî vindeno.” Ê min, ez anî nîya. Şaîrî min anî nîya. Tim, wexto ge ez biwazî binusnî, ez nusnena. Wexto ge nêwazî, nêwazena. (...) Gêlek melay vanê “Heta merdim Melay Cizîrî ra yan zî Feqîyê Teyran ra nêwano, eşq bi kiçî nêgêro, nêşkeno vaco”. La yê min ana nîya.*²⁷

Hezanî wextê feqîtî de, hezar û new sey û pancas şeş de dest pê nuştîşê şîre keno û şîra xu ya tewr verîn zî Berzanî ser o nuseno. Labelê ina şîra xu îmha keno. Qey sebebê destpêkerdişê şîre, Hezanî hina vano:

*Ez qalê sebebê şîranê xo bikerî. Ena dewa (doze) wextê destpêkerdişê xo de, tîya Dîyarbekir de yew merdimê ma bibi. Merdimêkew vengdaye bi. Ez enka nameyê ê nêvacî baştir beno. Herkesî o şinasnayne, naskerde bi. Ez şîne yê het ameyne. Temamê enê memleketî hameyne yê het, çî virazîyayne. Ena rey ez serra hezar û new sey û pancas şeş de yê het de menda. Min ser o tesîrê yê virazîya.*²⁸

Şîranê Hezanî de eşqê welat û fikrê azadî zaf cayêko muhîm gênî. Merdim eşkeno vajo ke in hîssê welatperwerî û azadî raşteraşt tesîrê Cigerxwînî yo. Hezanî şîra xu ya *Kurdîstan Zehf Weş o*²⁹ de hina vengdano:

Emserr di hezar serrî

Bî tamamî pey zayan

Bes memanê di hewn de

*Şar şî aşmî, ezmanan*³⁰

Cigerxwîn, şîra *Hetta Kengî di Xew da bî* de hina vendeno mîleta xu û perseno:

²⁵ Yekta Lezgîn & Roşan Lezgîn, “Vane Şaîrî Sey Êcacê Bêlê Behran a...”, Mela Mehemedê Hezanî reyde roportajêk, Vate, Kovara Kulturî, h. 16, r. 33, 2002. r. 38.

²⁶ Hezanî, *Mecnun û Leyla*, r. 52.

²⁷ Lezgîn & Lezgîn, e. r., r. 33.

²⁸ Lezgîn & Lezgîn, e. r., r. 38.

²⁹ Lezgîn & Lezgîn, e. r., r. 40.

³⁰ Lezgîn & Lezgîn, e. r., r. 40.

Bes e millet li te şerm e

Hetta kengî di xew da bî?

Di bin destên neyaran de

*Hejar û dîl û kola bî?*³¹

Hezanî bi xu zî roportajêk de mendişê binê tesîrê şîranê Cigerxwînî hina îfade keno:

*Şaîrîya min zî, ma feqî bî, mîyanê feqîyan de yê şaîrî, yîne ge şîr şeklî bizanayne zaf qîmetê xo bibî mîyanê milete de. O wext şîrê Seydayê Cixerxwînî hema newe mîyanê milete de vila bîne. Yanî hebêk qaçaxçiyêke bişyêne binê xete (Suriye), wet ra ardê. Yîne eşrawitê, seba ge mîyanê şarî de vila bê, vatê, “Berê, bidê şarî, wa xo rê biwanê”. (...) Ena rey heba ge bikewtê destê ma, ma anîyey tera, ma rê zehf balkêş ameyne. Balkêşiyêk bî ge yîne dozêka çiqas ewke arda ziwan... Û ma de zî tesîr kerdêne.*³²

1.3. Derheqê eqîdenameyan, zazayan û edebîyatê zazakî de fikrê Hezanîyî

Semedê tezê xu ma Mela Mehemedê Hezanî dir yew roportaj³³ kerd û derheqê cuya ey, wendişê merdresa, zazayan, eqîdeyan û edebîyatê zazakî de ma çend çî pers kerdî. Tîya de zî ma in roportaj ra cayê ke tekîlîya yîn eqîdeyan, zazayan û edebîyatê zazakî reyde esta ma î qismî guretî.

Metîn Çiftçi: Verê nuştîşê inî eqîde de şima çê yew eqîdeyo bîn wendibi?

Hezanî: Eqîdey zaf ê. Xora ewilî wexta ke ders wanêne hîre-çar pelî eqîdêke kurmancî estbi ma qijî de wendenê. Eqîde wendişê ma ay bi. Nika *Nehcu'l-Enam* zî zey eqîde hesibyeno. To *Nehcu'l-Enam* wendo?

Metîn Çiftçi: Ê, mi wendo.

Hezanî: *Nehcu'l-Enam* hem eqîde wo hem zî edeb o. Eqîdê erebî ay ge nuştê xora mi to ra va Xoce Xasî hebêke nuştê, erebî yo. Henkî binan zî nuştê, gelek ê. Eqîdê erebî zaf zaf ê, yanê nêne hîsab. Feqet ay ma badê yî ra wendê, erey erey ma feqî bî ma wendê. Mesela *Cemu'l-Cewamî* de dersêke yê eqîde wo. Yanî bawerîyê însanan, felsefe uca de derbas beno.

Metîn Çiftçi: Şima inî eqîdeyî çî wext wendî?

³¹ Cegerxwîn, *Şefaq (Dîwana 6an)*, Avesta, r. 11, 2002, Îstanbul.

³² Lezgîn & Lezgîn, e. r., r. 38.

³³ Çiftçi, e. r., r. 1-10.

Hezanî: Ma en peynî de wendê. Îlmo en peyîn eqîde wo.

Metîn Çiftçi: Seyda wextê şima di eqîdeya Ehmedê Xanî medresa di omênî wendiş?

Hezanî: Nê. Ay Ehmedê Xanî ma nêwend. Ê yî Nûbuhar o, feqet ma ay nêwend. Wext ma wendêne a mîyan dest de çîn bî, newe vecîyaya teber, xora a game çîn bî. Seydayê Xanî tenê Nûbuhar û Mem û Zîn yê bî. Mesela serê Hz. Yusuf û Zuleyxa, serê Ferhad û Şîrîn esto. Eqîda Îmanê esto, new hebî zêde pirtukê Seydayê Xanî estê, exlebe zî edebî yê û bi wezin viraştê. Feqet a game pîyase de çîn bî.

Metîn Çiftçi: Şima çi semed ra in eqîdeyê xu bi zazakî nuşta, niyetê şima çi bi? Yanî şima vat wa in ziwane vînd nîbu?

Hezanî: E, raşt a. Bi raştî ez vana ziwane zazakî, ziwano kok o. Henkî vanê nê, îtiraz kenê. Semedê ena mesela Ekbatan, serbajarêke Kurdîstanî zaf kan o, zaf rewên o, wextê Medan ra mendo, esto. Inkê tera vanê Hamedan. Yeno zanayîş ke uca serê keran de hema zî tayê nûşteyî estê. Saray de serê kerran de sîyî kendêne, nuştêne. Beno ke ziwane yîn o fermî, resmî zazakî bo. Zaf kan o. Xora rey rey ez ana ziwane, mesela vanê dimilî, goreyê fikrê mi ra beno eno kelîmeyê dimilî di mil ê, di bask ê. Baskêke kurmanckî xeberî danê. Zafê kurmancan bajaran û deştan de mendêne, yanî ca bîbî. Aye ge vatêne “kirdasê” kirdê asê cayanê asêyan de cayanê berzan de ca bîbî. Basko bîn zî kirdê. Exlebê kirdan yanî zazayan pey Licê ra bigî, Genc ra bigî en cawo berz en cawo ke çew nêreseno ci, uca de banî viraştê. Hîrê banî, çar banî têhet viraştêne ke yew tedaye yîn nêkero. Kerray cor ra veradenê war serê banan yîn, a game sîleh çîn bi, zey ez vana rew bi, bi ay xwi pawitêne.

Metîn Çiftçi: Seyda inka zey vanî “kirdas” yanî vanî qijê kirdan, parçê kirdan, kurmancan ra vanî kirdas.

Hezanî: Ez vana beno ke wina nîya. Kirdasî bena ke kirdê asê ra biyero. Ena rey ma bi kurmancî zaf çî nuştibî. Daîma ma kurmancî nuştêne, ana weşê ma zî amêne. Sedemêko bîn zî eno; mesela zeke bi kurmancî yo vajo “Ez evîndarê to wa” “Ez evîndarê te me” zewqêke, weşikî dano însanî. “Ez heskerdoxê to wa, to ra hes kena” mi rê qet zewq nêdano. Yanî ziwane bîyo xerîb, kiçî tera remeno. Yanî senî remeno? Yanî kiçî vano ez senî bi enî binusî. Mesela inka şarê Dêrsim, helbestê yîn estê, ay helbestanê xwi de ê çîyan vanê ez eceb manena, ma nêşkêne ana vacê. Xora saz danê piro, welatê ma de tenê Dêrsim de dêre ge bi saz diyêne piro, ma de helbestî çîn bî ke nêvê vatişî. Xora beste, verê cû çî giredayêne, nêzana şima het de percîn-mercîn, darevelge şima het de estê?

Metîn Çiftçi: Ê, êst.

Hezanî: Velg giredayêne, kerdêne beste. Bestêke zaf pîl a, girzî ra pîlêr a. Ena rey enê çî wexta ke bestêne, vanê helbestvan o. Hel û bestevan ra virazêno. Yanî ano nano pîya weşik, keno bestekêke. Yanî inka kurmancî zî ina anê ziwane xebetnenê vanê helbestvan, hâlbukî mi gore na zazakî ya. Ena rey kurmancî, waştîşê zerrî ra keyfweşîke ardêne. To vatêne qey ew ziwane kok o. Wexta behsê helbestêke zazakî biameyêne kerdiş zî kiçî ana eceb mendêne. Mesela ay Dêrsim vatêne, ma qet bawer nêkerdêne, ma vatêne senî eşkeno ana vaco, bîyaro ziwane. Ha ena rey ay ra mi va, ez ewnîyaya alimê mayê verî ra, ma wa ver zanayê bî, alimî bî, semedê ziwane kirdasî, zazakî çîke nênuşt. Xora ereban “zaza” nawo ma ra. Arêke Malmîsanîjî mi ra persa va: şarê Dêrsimî itîya estê, va vanê ma zaza yê, ma kurdê bi serbixwi nîme, yanî nê kurdê ke şima vanê. Ena rey mi va eno şaş vano, mi het de kitab esto vano ay erebî hamey dayîş û girotiş xwi kerdêne bazirganî de mesela Suleymanîye ra veyaxut ma vacê Zaxo ra nîzdî ay dorane heme cayan de gerêne, heya Vîranşehir zî ereb ameyêne nîzdî uca ameyêne şenî. Ena rey ronê xwi, pênr, peşmî berdêne uca rotêne. Vatêne in şarê ça yê? In ça ra yenê? Ay kurmancê ke bajarane de bazirganî de ewk yîn bîne, vatêne inî şarê zozanane ê. Erebe nêzane vaco “zozan”, vatibi “zewazîne” haaa ha zewazîne, zewazîne zewazîne bîyo “zaza”.

Metîn Çiftçi: Yanî ziwane yîn nîgerên.

Hezanî: Ziwane yîn nêgerêne vacê zozan. Aw merdumo ke kurdo zî kurmanc o zî tera vanî zewazîne. Yanî serê ziwane de zewazîne zewazîne beno zaza. Yanê ziwane ra agero bîyo zaza. Yew nêşkeno vaco ino zazakî kokê verên o, kehen o û nameko verên o. “Kurmancî” kurdman li cî nuştîş de zî tayê wexta kurmancî nusenê, “kurmancî” nusenê. Feqet ziwane ser, vatiş kurmancî yeno vatiş, kurdmanlicî şino kurmancî maneno. Ena rey çekuya “kirdasî” her çiqas seva kurmancane zeke to va ê xwi ra vajê kirdas, mi ra gore no çîyêko kemî yo. Îne xwi kerdo kurmanc ma zî kerdê kurdmanc, ana nîya. Yanî wird zî ziwaneke kurdî yê û aw ku mi to ra va hawî uja de yê, ziwane yîn ê sarayê ayê wextane yo fermî zazakî yo, nuştîşê yîn esto, nêşkenê înkare bikerê. Yanî ti inka ziwane ziwane asnemîş bibo, asne asne bikere hîcab nêkeno. Mesela inka senî kurmancî ke mîyanê ereban de vanê “cisîr”, vanê “saîq” hemî bi erebî anê ziwane. Inê şarê ma yê kurdê iraqî, ê surîye zî. Ma zî bi tirkî, ay mîyan îrane, fariskî ewk kenê. Ina rey ma vaj zazakî, zazakî xora ca giroto. Zazakî zî ez ewnîyaya roj bi roj qedîyena. Wexta çîyê ko nuşte çînî bo, ziwane ser lez qedîyeno. Wexta çîko nuşte bibo aw nêqedîyeno. Mesela ma vanê Xoce Xasî ay mewlud nuşt, ay bîne ay nuşt. Biewne, ita çî zeman bo ma hema anê

ziwan. Çî rê zî ku vînê nêbo. Aw esereko maneno, ziwan maneno. Mi zî va qeybê eserêke ez binusî wa eno ziwan vînê nêbo.

Metîn Çiftçi: Şima averşîyayîş û îstîqbalê zazakî senî vînênî?

Hezanî: Mi rê inka zaf hol o. Ti vacê qey, ser o xebatêke esta. Mesela bayê min rehmetî wexta ma vatêne “rast” vatêne mevajê “rast” vajê “raşt”, mi vatêne “buste” vatêne vaje “vincew”. Çî ke ma ardêne ziwan û kurmancî bî vatêne mexebetnê, şima zaza yê, şima qey inan ewkî kurmancan xebetnenê. Inka ziwan zaf raver şîyo.

Metîn Çiftçi: Da vîst serr verê cû rojnameyê zazakî çin bî, kitabî zaf nîbî, la inka hem rojnameyî estî hem zî kitabî bîy zaf. Seyda ma tikî şîr ra besh biki, şima çî wext dest pê şîrnuştişî kerd?

Hezanî: Şîr, min hezar û new sey û hewtay şeşin de mi şîr nuştêne. La mi hezar û new sey û pancas şeş de mi dest pêkerd. Ema nuştayî tersan ver ay şîrê, ma eştêne. Hewtay şeş de henî mi verda, mi vîn nêkerdê. Des-pancês hebî estê, henkî kurmancî henkî zazakî nuştê. Gore vîst-hîris rîpel resenê pê, zazakî helbestî yê. Niyetê min çap kerdiş esto.

Metîn Çiftçi: Şima edebiyato klasîk û edebîyato modern ra kamcîn şair û nuştexan ra hes kenî û wonênî?

Hezanî: Xora ey ma klasîk o. Bê Melayê Cizîrî zî Cêgerxwîn vejênê ez ewnîyawa tera. Melayan verênan edebiyat û şîr yîne bîy. Mesela inka Nalî, dîwanê ey esto, mi zaf dîwanê kurdî dî la Nalî zaf zana yo. Seydayê Xasî mewlîdê zazakî tena bi, ma wendêne.

QISMO DIYIN

2. XUSUSÎYETÊ ŞEKLÎ YÊ EQÎDENÂMEYÊ HEZANÎYÎ

2.1. Şeklê Nezmî

In qisim de ma bi xususîyetê şeklî dest pê tehlîlê eqîdeyî kerd. Dima ma derheqê şeklê nezmî, tewirê nezmî, wezin, qafîye û redifî de melumatî dayî. Peynî de zî ma xususîyetanê zîwan û uslûbî yê Hezanîyî ser o vindêrtî.

Edebîyatê klasîk de exlebe nuştoxan eqîdeyê xu bi şeklê mesnewî ke tewîrêka edebî ya û hetê nuştîşî ra zî musaît a nuştî. Çunkî mesnewî; hem beyîtan ra virazîyena, her beyt xu mîyan de qafîyeyin a û naye ra zî nuştoxî eşkenî yew mewzû derg û dila vacê hem zî in şekil bi asan vîrê merdimî di maneno. Nîyetê nuştoxan zî musnayîş bi, inay ra yîn zî mesnewî vîjnaya. *Eqîdetu'l-Îmanî* zî bi şeklê mesnewî ameyo nuştîş.

2.1.1. Mesnewî

Mesnewî, yew kelîmeya erebkî ya û luxat de manaya aye zî di-di, didiyîn a. Edebîyat de zî mesnewî, yew şeklê nezmî ya ke beyîtan ra virazyeno û her beyt eynî qafîye ra virazîyena. Zey aa, bb, cc... Mesnewî, bi qalibanê kilman yena nuştîş.

Mesnewî, verê cû edebîyatê farîskî de vejîyaya meydan û bi pehlevîkî mesnewî nusîyayî û *Şehname* ya Fîrdevsî zî pê şeklê mesnewî ameya nuştîş. Dima mesnewî bi eynî name farîskî ra kewta edebîyatê tirkan û bi nameyanê “müzdevîce”, “recez” û “urcûze”yî zî edebîyatê ereban de amîya gurenayîş.³⁴

Edebîyatê farîskî de *Şehnameyê Mes'ûdî*, *Kelile ve Dimneyê Rûdekî*, *Şehnâme* Fîrdevsî, *Hamseyê Nizâmî-i Gencevî*, *Mantiku't-tayrê Ferîdu'd-dîn Attâr*, *Bostânê Sa'dî-i Şîrâzî*, *Mesnevî-i Mâneviyê Mevlânâ Celâleddinê Rûmî* û *Heft-evrengê Abdurrahman Câmîyî* mesnewîyanê muhîman ra yî.

Edebîyatê tirkan di zî *Kutadgu Biligê Yusuf Hâs Hâcib*, *Yûsuf u Züleyhâyê Şeyyâd Hamza*, *Risâletü'n-nushiyyeyê Yunus Emre*, *Çengnâme* Ahmed-i Dâ'î, *Vesîletü'n-necâte*

³⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, ç. 14., İstanbul, Kapı Yayınları, 2005, r. 309.

Süleyman Çelebî, *Leylâ vü Mecnûnê* Fuzûlî, *Husn û Aşkê* Şeyh Gâlib, *Mihnet-i Keşân û Gulşen-i Aşkê* İzzet Mollayî mîyanê mesnewîyanê tewr meşhuran de hesibyênî.³⁵

Edebîyatê kurdan de zî *Mem û Zînê*³⁶ Ehmedê Xanîyî ke nameyê xu yew hîkayeyê eşqî ra gureta û 2656 beyîtî ya, *Leyla û Mecnûn* yê Sîwadî, *Yûsuf û Zuleyxa* yê Selîmiyê Hîzanî û *Rewzu'n-ne'îmê* Şex Abdurrahmanê Aktepî mesnewîyanê zaf muhîman ra yî.

Şaîr, bi şeklê mesnewî eşkeno meseleyan ra derg û dila behs bikero. Coka, Hezanîyî seba eqîdeyê xu ke bi armancêko dîdaktîk nusîyayo şeklê mesnewî weçînyayo.

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam (a)

Vatişê ma namê Ellah ze’l-meram (a) (1)

Be‘dê cû Rehman Rehîm dest pêbike (b)

Û hemdê Homay zey sena pê zêde ke (b) (2)

Hem ti vace eşşelatû wesselam (c)

Qey hebîbê Xaliqî bê zû’htîram (c) (3)

Qeybê îslamî bizane ruknî panc (d)

Yew bi yew vacî şima ehlê nimac (d) (4)

³⁵ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, Dergâh Yayınları, İstanbul, ç. 16., r. 62-71.

³⁶ Kadri Yıldırım, *Mem û Zîn, Çeviri ve Kavramsal Tahlil*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010, r. 39.

2.2. Tewirê Nezmî

Edebîyatê dîwanî de her eser ke ameyo nuştiş, tewirêk ra paştî gureto û bi in qayde amade bîyo. Ma eşkenî vaji ke edebîyatê dîwanî de beyntarê tewir û şeklî de ferqêko zelal çin o. Çunkî qasîdeyî, gazelî û mesnewîyî hem tewir î hem zî şeklê nezmî yî. Labelê mewzûyê tezê ma, hetê şeklî ra mesnewî û hetê tewirî nezmî ra zî eqîdename ya. Seba ke ma destpêk de in mewzû ra, yanî tewirê eqîdenameyî ra zaf behs kerdo tîya de ma in qisimî derg kilm gênî.

2.3. Wezin-Qafîye-Redîf

2.3.1. Wezin

Hezanî, eserê xu ke se û çewres û çar beyîtan ra virazyayo bi qalibê museddes yê bahrê remelî “Fâ’îlâtun fâ’îlâtun fâ’îlun”ê weznê aruzî şuxulnayo. Menzûme ke bi xususîyefî dîdaktîkî vejîyena vernî de şaîr, bê îstîsnayan in qalibo kilm zaf hol bikar ardo. “Semedê kilmbîyayîşê inî qalibî ra zaf mesnewîyî bi inî qalibî nusîyayî. Zafê mesnewîyan zey *Mesnewîya* Mevlânâ û *Vesîletü’n-necâtê* Süleyman Çelebi bi inî qalibî ameyî nuştiş. Eynî wext de in qalib û qalibê 11 heceyin zeypî yê.”³⁷

Fâ’îlâtun /fâ’îlâtun /fâ’îlun

_*__ _*__ *_

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam

Vatişê ma namê Ellah ze’l-meram (1)

2.3.2. Qafîye

Qafîye, zey monayîşê vengane ke tewr tay peynîya di rêzan de tekrar benî û nuştişê inî vengane zeypê yî labelê manaya yîn cîya yî yena terîfkerdiş. Qey şaîran, qafîye pa wezn ra yew unsurê ahengî yî. Zowbîna qafîye, hem xîtabê çiman û gueşan kena hem zî şîr kena xurt.³⁸ Hezanî eqîdeyê xu ke yew metnêko dîdaktîk o de qey asankerdişê hezberî zaf qafîyeyî viraştî û eserê xu de her tewirê qafîye zey nîm, tam, zengîn, tûnc û cînas bikar ardo. Şaîr, şuxulnayîşê qafîye de qaydeyê ziwanî ke yew xususêko muhîm o, xu vîra nîkêrdî. Mesela beytêk de eke qey qafîye misraya verîn de name weçînayo qey misraya bîne zî name

³⁷ İpekten, e.e., r. 231.

³⁸ Pala, e.e., r. 249.

weçînayo û dîqetê xu dayo ser o. Hezanîyî eqîdeyê xu de tewr zaf qafiyeyê tam û zengînî şuxulnayî.

Qafiyeya Nîmcet:

Qeybê îslamî bizane ruknî panc
Yew bi yew vacî şima ehlê nimac (4)

Ta‘etê Hoday de tim vinderte yê
Çok û pay ra henkî zî secde de yê (34)

Qafiyeya Tam:

Vatişê *eşhed* eno vace b’ **ziwan**
Ger ti beşkê pê bîyare bêguman (10)

Eşhedû en-la îlahe îlla-llah
Hem *Muħemmedun resûlullahê şah* (11)

Ruknê hîrine zekatê mal û **can**
Heqqê feqîran bide, ey qenc **cuwan** (16)

Ruknê îmanî şeş ê ey **musluman**
To rê vacî pê bigîre hem **bizan** (20)

Qafiyeya Zengîn:

‘Ewwilê îslamî de *eşhed* **bîya**
Pê **ziwan** vace qebûl ke bê **rîya** (5)

Qeybê Hoday hewt şîfatê **zafîye**
Estê vace hem bibî pê **nacîye** (12)

Aw ku dergevan o qey **cehennemî**
Malik o name, bizane **rûgemî** (27)

Ay mezel de ‘ewwilî sual **kenê**
Munker û Nekîr bi name wanenê (29)

Qafiyeya Tûnc:

Be‘dê cû Reḥman Reḥîm dest pêbike
Hemdê Homay zey sena pê zêde **ke** (2)

May û pîy yîne çinêk ê hem çi **nan**
Nêwenê yê nêkenê qeṭ zî **gunan** (33)

Maturîdî, aw Ebû’l-Meşûr bi **nam**
Nameyê yê zî Muḥemmed, qenc **enam** (94)

Qafiyeya Cînasin:

Fatiḥe pay ra biwane qenc û **rast**
Şore çokan, hem ti wirze, vinde **rast** (122)

2.3.3. Redîf

Redîf ke şîrê dîwanî de zaf şuxulyeno “veng, çekuye yan zî cumleyê ke herfa revî ke qafiyeya bingeh a ra dima yenî ra vajîyeno.”³⁹ Menzûmeya Hezanî hetê redîfan ra dewlemend a. Şaîr, qey ahengî hem qafîye hem zî redîf gurenayî. Xora in de unsurî, metn de ahengî virazênî. Hem çiman hem zî guesan kenî mird. Şaîr, redîfê ke yan îlawe û çekuye yî yan zî yew îlawe û yew çekuye ra yêni meydan şuxulnayî.

Redîfo Îlawe:

Ruknê çarine bizane roce **wo**
‘Uzrêke qey to çinê bo awe **wo** (17)

Qeybê guslî ferz û ruknê yê di **yê**
Nîyyet o, yew zî şitiş, zan rindî **yê** (112)

³⁹ Pala, e.e., r. 249.

Redîfo Çekuye:

Ruknê hîrîne bike bawer **kitab**
Se şuhufî, çar zî estê hem **kitab** (35)

Be‘dê çend pîy erseno nesley **Nebî**
Bi Qureyşî nesla pake ay **nebî** (57)

Yew te ra zî Ye‘cûc û Me‘cûc, **temam**
Goşîdar be! Zaftir ê zey ma **temam** (84)

Redîfo Îlawe û Çekuye pîya:

Yew te ra me‘bûde to Homa **w’ tenê**
Yew çinêk o zeyke yê awe **w’ tenê** (21)

Menzûmeya Hezanîyî de bê çend çekuyanê erebkî heme redîfî zazakî yî. Inay ra yena famkerdiş ke şaîr, zazakî hol zano û çekuyan ca de şuxulnêno.

2.4. Xususîyetê Uslûb û Ziwani

Hezanî, eserê xu bi şeklê mesnewîyî virašto û mojnenno ma ke o waqifê xususîyetanê şîr yê zazakî yo. In eqîde ke yew metno dîdaktîk o bi qaydeyanê şîr yê klasîkî ameyo nuştiş. Şaîr, hem inî xususîyetan ra fayde dîyo hem zî baleyê xu daya estetîkî ser o. Çekuyê zazakî ke eqîde de şuxulîyayî goreyê sewîyeyê wendekaranê medresa û şarî ra yî û inî çekuyî, mîyanê ziwani qiseykerdişî yê rojaneyî ra ameyî vîjnayîş. Ma eşkênî çekuyê ke beytanê cêrînan de vîyarênî, “destkerdiş”, “vatiş”, “name”, “bizan”, “panc”, “nimac”, “waştiş” û “qey”î zey nimûne bidin.

‘Ewwilê **destkerdişê** eşyan **temam**
Vatişê ma **namê** Ellah ze’l-meram (1)

Qeybê îslami **bizane** ruknî **panc**
Yew bi yew vacî şima ehlê **nimac** (4)

Waştîşê yê zî biwazo hewt tamam
Qey Muḥemmedî şelat û hem selam (14)

Hezanî, menzûmeya xu de hem çekuyê ke zaf şuxulîyenî hem zî îdyomî şuxulnayî. Zey çekuyê ke beytanî cerînan de vîyarênî, “dest pêkerdiş”, “goş ci şanayîş” û “ bibî pê nacîye”:

Be‘dê cû Reḥman Reḥîm **dest pê bike**
Hemdê Homay zey şena pê zêde ke (2)

Çar tera kitab ê qey Homay kelam
Goş ci şane, pê bizane, ey humam (38)

Qeybê Homay hewt şifatê zatîye
Estê vace hem **bibî pê nacîye** (12)

Merdîm eşkeno vajo ke; menzûmeya Hezanîyî de xebetnayîşê çekuyan û îzafeyanê erebkî yew weçînayîşî ra zedêr yew mecburatî ya. Îzafeyê erebkî hetê hûmarerî ra tay î û in semed ra zî zelalîya metnî ser o zaf tesîr nikerdo. Çekuyê erebkî ke metn de vîyarênî erebkî ra kewt mîyanê zazakî. Zafane, inî çekuyî aîdê lîteraturê dînî yî. Merdim eşkeno çekuyanê “Xaliq”, “xelq”, “eşhed”, “qebûl”, “qelb” û “heq”î zey nimûne bido:

Xaliqî vato di Qurano mubîn
Xelqê însan û cinan kerdo çunîn (8)

‘Ewwilê îslamî de **eşhed** bîya
Pê ziwan vace **qebûl** ke bê rîya (5)

Hem Muḥammed qaşid o qey emrê yê
Qelb de bawer ke tamam ke **heqqê** yê (7)

Her çiqas zazayî in metn de tayê çekuyan yê ina menzûme ra bi asanî fam kênî reyna zî qey manayê tayê îzafeyan ganî merdim biewnîyo ferheng ra. Îzafeyê ke famkerdişê yîn zor o ra tayê nimûneyî:

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam
Vatişê ma namê Ellah **ze’l-meram** (1)

Hem ti vace eşşelatû wesselam

Qey hebîbê Xaliqî bê **zû'htîram** (3)

Zey çekuyan ke beytan cerînan de vîyerênî, “qasid”, “qenc” û “dergevan”î eqîde de ge-ge çekuyê farîskî zî şuxulîyayî. Labelê zazakî û farîskî yew keyeyê ziwani ra yî û in semed ra estbîyayîşê çekuyanê ortaxî, wendiş û famkerdişê metnî asan keno.

*Hem Muhammed **qasid** o qey emrê yê*

Qelb de bawer ke tamam ke heqqê yê (7)

Heşt şerî ‘umrê yê weqto bi tamam

Kalikê yê zî wefat bi, **qenc** enam (62)

Aw ku **dergevan** o qey cehennemî

Malik o name, bizane rûgemî (27)

Mîyanê fekanê zazakî de tayê ferqê ziwannasîyî estî. Mesela, beyntarê mintiqayan de awaniyê name, kar û edatî de ferqî estî. Eger ma bediliyayîşê vengî ke yew mefhumo ziwannasî yo beynatê fekê Dîyarbekir ke Hezanîyî menzûmeya xu de bikar ardo û fekê Çolîgî ra behs bikeri ma eşkênî inî nimûneyan bide:

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam

Vatişê ma **namê** Ellah ze’l-meram (1)

Qey teyemmumî, bizane ruknî **panc**

Pê herrêka pake bo toz, **name** vac (114)

Seke beytanê corînan de aseno fekê Dîyarbekirî de vengê “a” yê ke verê “m” û “n”yî de yeno fekê Çewlîgî de beno “o” yan zî “û” yanî, “eşyan” beno “eşyon” yan “eşyûn”, “tamam” beno “temom” yan “temûm”, “bîzan” beno “bizon” yan bizûn”, “name” beno “nomi” yan “nûmi” “panc” “ponc” yan zî “pûnc”. Qey bedilyayîşê vengî çend nimûneyê bînî:

Hewt hebî ewladî bîy qeybê Nebî

Hîrê lac û çar hebî keyneyî bî (65)

Hem Muḥemmed qaşid o qey emrê yê

Qelb de bawer ke tamam ke heqqê yê (7)

Beytanê corînan de çekuyê “Heb” û “qelb”î, fekê Çewlîgî de bediliyênî û benî “hev/hêv” û “qelv”. Yanî vengê “b”yî (bêveng o) beno “v” (nîmvengîn o).

Vatişê *eşhed* eno **vace** b’ zıwan

Ger ti beşkê pê bîyare bêguman (10)

Ruknê çarine bizane **roce** wo

‘Uzrêke qey to çinê bo awe wo (17)

Zazakî de vengê “c” yî tayê fekan de bediliyeno û beno “ç”, “d”, “z”, û “j”. Seke cor de zî aseno vengê “c”yî ke çekuyê “vace” û “roce” de fekê Çewlîgî de beno “j”.

Beyntarê fekê Çewlîgî û Dîyarbekirî de ferqêko muhîm zî in o; fekê Çewlîgî de, di herfê vengînî eşkênî bîyêrî têhet: zey “ue”, “ua” û “ui”yî. Fekê Dîyarbekirî de vengê “o” yê ke çekuyê “goş” de yew vengo gilover o, fekê Çewlîgî de beno “ue” yanî “gues”. Bê nînan ke zey nîmûneyî ameyî dayîş, zazakî de bediliyayîşê vengî zaf î.⁴⁰

2.5. Hunerê Edebî

Şaîr, çendêk dîqetê xu dayo vatişî ser hindêk zî dayo terzê vatişî ser. Bi huneranê edebîyan aheng û mana dayo eserê xu. Şaîr Hezanî, menzûmeya xu ke qey armancê musnayîşî nusîyaya zaf hunerê nîda ke yew hunerê heyecanî yo şuxulnayî. Metn de hunerê edebî ke eleqedarê mecazî yê zî estî. Zowbîna çend nîmuneyî qey mana û vateyî zî estî.

Nîda (vengdayîş):

Ruknê hîrine zekatê mal û can

Heqqê feqîran bide, **ey qenc cuwan** (16)

Ruknê îmanî şeş ê, **ey musulman**

To rê vacî pê bigîre hem bizan (20)

⁴⁰ M. Malmîsanij, *Kürtçede Ses Değişimi*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013, r. 69-137.

Mî'racê yê pê bizane **ey beşer**
Xaliqî yo berd bi rûh 'erşê xo ser (75)

Tekrîr (tekrarkerdiş):

Yew tera me'bûde to Homa w' **tenê**
Yew çinêk o zeyke yê awe w' **tenê** (21)

Înê ra **henkî** xewaşê mursel ê
Henkî me'mûr ê bi ferman zêde lê (23)

Qey şima **bê zaf** şelat û **zaf** selam
Al û eşhabê to **bê**, xeyru'l-enam (50)

Telmîh (vîrardiş):

Îsma'îl, Îşhaq û Ye'qûb, z'Elyese'
Yûsuf û Eyyûb, **Şu'eyb zî bêtebe'** (47)

Harûn û Mûsa û Zekîfl bi heq
Yûnus û Dawud, **Suleyman zî neşeq** (48)

Inî beytan de hem helaqbîyayîşê ûmetê Hz. Şuaybî ke Qur'ano Kerîm de sureyanê "Hûd", "Araf" û "Ankebut"î de tera behs beno rê hem zî qîseykerdişê Hz. Suleyman û dîksilêman (dûdi) û morcelayî ke sureya "Neml" de vîyareno rê yew îşaret û vîrardiş o.

Teşbîh:

Qey 'eqîde di îmamê ma y' reîs
Vateyê îne, bi ma durrê nefis (92)

Îne ser de zaf bivarê zey gumam
Bêhîsab ma ra şelat û hem selam (41)

Şaîr, beyîto verîn de îmamanê çar mezheban zey reîsan û vateyanê înan zî zey încîyêka enfese hesabnayî û teşbîh viraştö. Beyîto peyîn de zî vato ke ma ra bêhîsab selat û selamî zey varanî bivaro qey îmaman û yew teşbîho belîx ke çar unsurê teşbîhî tede estî viraştö.

Îstîare:

Hem ti vace eşşelatû wesselam
Qey **hebîbê Xaliqî** bê zû'htîram (3)

Mêrde û cinî nîyê herçî melek
Yê zî mexlûq ê bi qey **rebbê felek** (32)

Qey şima bê zaf şelat û zaf selam
Al û eşşabê to bê, **xeyru'l-enam** (50)

Der kalamê Xaliqê ma zû'l-ħîkem
Vîst û panc meşhûr ê, ay bî ze'l-hîmem (44)

Şaîr, beyîtanê corînan de bi *hebîbê Xaliqî* û *xeyru'l-enamî* Hezretî Muhemmed, beyîto peyîn de pê îzafeyê *kalamê Xaliqî* Qur'ano Kerîm û bi *rebbê felekî* zî Homa îşaret kerdo û hunerê îstîfare viraştî.

Mecazo Mursel:

Çar tera kitab ê qey Hoday kalam
Goş ci şane, pê bizane, ey humam (38)

Şaîr, bê nîyetê teşbîhî vateyê *Goş ci şane* yewna mana de yanî manaya “goşdarî bikere” de manayê îdyomî de şuxulnayo û mecazo mursel viraştî.

Tenasub:

Xaliqî vato di Qurano mubîn
Xelqê însan û **cinan** kerdo çunîn (8)

Mîkaîl qey **vartî** yo **erzaqî** ra
Îsrafil yo **pif keno** yê **şûrî** ra (25)

Qey **Îsay** **Încîl** bi nazil ey kerîm
Eħmedî rê ame **Qurano** **Ezîm** (40)

Qey **Mûsay** **Tewrat** şirawit ay rebbî
Dawudî rê yê **Zebûr** da, name bî (39)

Cînas:

Hem tewafê Beytî ke hewt rey bi **can**

Se'yî ke mabeyn Şefa û Merwe, **can** (136)

Tezad (zitê):

Ay ku nûsnenê timî **xejr û şerran**

Yew Reqîb o yew 'Etîd o pê bizan (30)

Du çî estê to rê pê be bawerî

Yew **helal**, yew zî **heram** o, şehwerî (138)

QISMO HÎRÊYIN

3. XUSUSÎYETÊ MUHTEWAYÎ YÊ EQÎDENAMEYÊ HEZANÎ

3.1. Unsurê Dînî

3.1.1. Besmele, Hemdele û Selwele

Destpêkê eqîdeyî de Hezanîyî bi besmele dest pêkerdo û bi hemdele û selweleyî dewam kerdo. Her çiqas hedîs û ayetî îktîbas nêkerdî reyna zî ca-ca hedîs û ayetî îşaret kerdî. Hezanî hem vernîyê menzûme de lafzê besmeleyî nušto hem zî yew hedîs îşaret kerdo. Merdim eşkeno vajo ke in hedîs “Karêko ke bi “Bîsmîllahîrrahmanîrrahîm” dest pê nêkero, bêbereket o, dewam nêkeno û bêkok o” yo.⁴¹ Şaîr, beytanê cêrînan de vato ke ganî merdim her çî bi nameyê Homayî dest pêbikero dima zî bi Rahmân û Rahîm tamam bikero û bi in vatişê xu yew tewirê şerhê besmeleyî virašto:

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam

Vatişê ma namê Ellah ze’l-meram (1)

Be‘dê cû Reḥman Reḥîm dest pêbike

Ḥemdê Homay zey şena pê zêde ke (2)

Hem ti vace eşşelatû wesselam

Qey ḥebîbê Xaliqî bê zû’ḥtîram (3)

3.1.2. Ruknê Îslamî

Hezanîyî çarçewaya eqîdeyê xu, bingehê panc ruknê îslamî û şeş ruknê îmanî ser naya ro. Yanî meselayan, binê ruknê îslam û îmanî de keno a. Labelê Hezanî yew qisim zey şeşti ferzî qey şaffîyan zî îlawe inî eqîde kerdo.

Hezanî ruknê îslamî yew bi yew vatî. Eşhedardiş, nimajkerdiş, zekatdayîş, roceguretiş û heckerdiş ra behs bîyo. Bê eşhedardişî derheqê ruknanê bînan de zaf melumat nêdîyayo.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Müessesetü’l-Risale, II, Beyrut, 1995, r. 259.

3.1.3. Kelîmeya Şehadetî

Hezanî qismê ruknanê îslamî de bidetay Kelîmeya şehadetî ra behs keno. Qey “eşhed” hewt beytî estî. Bi eşhedardiş yew ten beno musluman û eşhedardiş zaf muhîm a û musulmanîye bi eşhedardişî dest pêkena. Coka Hezanî in behs derg tepiştî û vato ke îslamîyet de ewil bê rîya eşhedê xu bîya û qelbê xu de zî bawer bike. Dima manaya eşhedî çi ya ra behs kerdo:

‘Ewwilê îslamî de eşhed bîya
Pê ziwan vace qebûl ke bê rîya (5)

Me‘na yey *Eşhed ana aw yew tenê*
Me‘bûdêk qeş çinêk o we w’ tenê (6)

Hem Muhammed qaşid o qey emrê yê
Qelb de bawer ke tamam ke heqqê yê (7)

Yanî Hezanî vano ke ganî merdim “eşded” hem pê ziwan vajo û hem zî qelb de bawer bikero. Badê eşhedî ra Şaîr, di beytan de semedê xelqê insanan û cînan îzeh kerdo. Merdim eşkeno vajo ke bi inî beyîtan ayeta *Mi insan û cîn tena qeybê ke mi rê ta’et bikerê xelq kerdî*⁴² rê yew îşaret o.

Xaliqî vato di Qurano mubîn
Xelqê însan û cinan kerdo çunîn (8)

Ta‘etê min pê bîyarê her mudam
Min yê xelq kerdî bi no şekl o meram (9)

3.1.4. Sifetê Subûtî

Hezanî behsê eşhedardişî ra pey sifetê subûtîyî guretî xu dest. Yew heto balkêş yê menzûme in o: seke Ehmedê Xanî *‘Eqîdeya Îmanê* de qey hewt sifetê subûtîyê Homayî ke lîteraturê Kelâm û Akâidî de bi erebkî yêni vatiş, xeyrê “Kelâm”î de şeş hebî nameyê kurmancî dîy û şuxulnayî, Hezanîyî zî bê “Kudret” û “Hayat”î, panc hebî nameyê zazakî şuxulnayî. Hezanî, qey sifetê “Basar”î yê Homayî “Vînenî” qey “Îlm”î “Zana wo”, qey

⁴² b. Kur’an-ı Kerim, Zâriyât, 51/56.

“Sem’î”yî “Goşdar o”, qey “Îrade”yî, “Waştîş” û qey “Kelâm”î zî “Xeberdan” bikar ardo. Îmam A’zam Ebû Hanîfe kitabê xu yo *El-Fikhu’l-Ekber* de vato ke: Elîmî eşkênî sifetanê Homayî bi farîskî vajê.

Qeybê Homay hewt şîfatê zafîye
Estê vace hem bibî pê nacîye (12)

Vînenê, zana wo, hem goşdar o zî
Hem xeberdan, qadir o hem şağ o zî (13)

Waştîşê yê zî biwazo hewt tamam
Qey Muħemmedî şelat û hem selam (14)

Badê eşhedî ra ruknê nimaj, zekât, roce û hecî ra bi şeklêko kilm behs kerdo û behsê ruknê îslamî qefîlnayo.

3.2. Ruknê Îmanî

3.2.1. Allah

*Nameyê taybetî, tena musemmayanê xu îşaret kênî labelê nameyê “Allah”î ke nameyo tewr gird û berz o pêroyê Esmâu’l-Husnâ geno xu zere û nameyo taybet yê Xaliqo Ezîm o ke Xaliqê însan, kayînat û heme çî yo.*⁴³ Hezanî eqîdenameyê xu de hem nameyanê Homayî ra Rahmân, Rahîm, Hakk, Hâlik, Ma’bûd, Muste’ân û Reb şuxulnayî hem zî in eqîde de vateyê “Ellah” î yew rey labelê vateyê “Homa” yî ke zazakî de qey “Ellah”î şuxulyeno hewt dorî şuxulnayo.

‘Ewwilê destkerdişê eşyan tamam
Vatişê ma namê **Ellah** ze’l-meram (1)

Be’dê cû **Reħman Reħîm** dest pêbike (2)

Ĥemdê Homay zey sena pê zêde ke

⁴³ Abdullah Yeğîn û.ê.b., “Allah”, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, İstanbul, 1987, r. 48-49.

3.2.2. Meleketî

Hezanî mebbhesê ruknê îmanî de badê bawerîya Homa'yî ra bawerîyê meleketan ra behs keno. Vernî de hûmara meleketan ra behs keno dima zî meleketan keno di qismî: yew qisim xewasî mursel î û qismo bîn zî memur î.

Ruknê diyîne bi bawer be tu hem
Ay melayketî ku zaf ê nêbê kem (22)

Înê ra henkî xewaşê mursel ê
Henkî me'mûr ê bi ferman zêde lê (23)

Şaîr, menzûme de derheqê meleketanê xasan de tayê melumat dayo. Verî cû çar meleketanê girdan û wezîfeyê yîn ra behs kerdo. Nameyê dergewananî cenet û cehenemî, nameyê meleketanê qebr û kîramen katîbîn eqîde de vîyarênî. Çar meleketê girdî: Cebraîl, Mikail, Îsrafil û 'Ezraîl, nameyê dergewanê cenetî, Ridvan û yê cehenemî zî Malik, Munker û Nekîr ke qebr de sualan persênî û Reqîb û 'Etîd zî ke xeyr û şerran nusênî ra behs bîyo. Inî melumatî zey ina mebbhes de ameyî dayîş ma eşkenî vaji ke bingehê nînan heme ayet û hedîs î. Çunke Qur'an û hedîsan de zaf cayan de melekân ra behsî estî. Badê nameyan û wezîfeyanê meleketan ra behsê xususîyetanê yîn beno:

Mêrde û cinî nîyê herçî melek
Yê zî mexlûq ê bi qey rebbê felek (32)

May û pîy yîne çinêk ê hem çî nan
Nêwenê yê nêkenê qeş zî gunan (33)

Ta'etê Homa'y de tim vinderte yê
Çok û pay ra henkî zî secde de yê (34)

3.2.3. Kitabî

Eser de mebbhesê bawerîya kîtaban de nameyanê se suhuf û çar kitabânê muqedesan ra behs beno. Inî suhufan ra des qey Hz. Ademî, pancas qey Hz. Şîtî, des qey Hz. Îbrahîmî û

hîris hebî zî qey Hz. Îdrîsî yî. Badê inay ra nameyê çar kitabânê muqedesan ameyî dayîş û derheqê kamcîn peyxemberî rê kamcîn kitab ameyo şirawitiş de melumat esto:

Qey Mûsay Tewrat şirawit ay rebbî

Dawudî rê yê Zebûr da, name bî (39)

Qey ‘Îsay Încîl bi nazil ey kerîm

Ehmedî rê ame Qurano ‘Ezîm (40)

3.2.4. Pêxamberî

Mebhesê ruknê îmanî de bawerîyê kîtaban ra pey bawerîyê pêxamberan yena. In mebhes de Hezanî vano ke; hîrê sey hîryes hebî resulî, se û vîst û çar hezar pêxamberî estî. Merdim eşkeno vajo ke Hezanî hûmara pêxamberan goreyê hedîsan vato. Çunke hûmara pêxamberan Qur’an de çin a.

Ruknê çarine, ti bawer ke rusûl

Hîrê sey hîrês hebî ay ze’l-fezil (42)

Se û vîst û çar hezar peygemberî

Bêgunan, me‘şûm û hem rebperwerî (43)

Dima zî nameyê vîst û panc pêxamberan ke Qur’an de vîyerênî ra behs beno. Labelê Hezanî rîwayeta vîst û heşt ra zî behs keno û vano ke ina rîwayet biîxtîlaf a û inay qebul nîkeno. Ina rîwayet de Zulkarneyn, Lokman û Uzeyr zey pêxamberan hesibyênî.

Der kalamê Xaliqê ma zû’l-hîkem

Vîst û panc meşhûr ê, ay bî ze’l-hîmem (44)

Hem rîwayet vîst û heşt zî esto pê

Labelê yew îxtîlaf o, zey ne pê (45)

Hezanî nameyê pêxamberan zegi Qur'anî de rêz benî, o qayde nênuştî. Qur'an de rêzekerdiş hina yo: Hz. Adem, Hz. Îdrîs, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Îbrahîm, Hz. Lût, Hz. Îsma'îl, Hz. Îshaq, Hz. Ye'qub, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Şu'eyb, Hz. Mûsa, Hz. Harûn, Hz. Dawud, Hz. Suleyman, Hz. Zulkîfl, Hz. Yûnus, Hz. Îlyas, Hz. Elyese', Hz. Zekerî, Hz. Yahya, Hz. 'Îsa û Hz. Muhammed. Merdim eşkeno vajo ke qey wezn û qafîye rêza pêxamberan bedilnaya.

Adem o yew zî ku Îdrîs, Nûh û Hûd
Yew zî Îbrahîm o, Şalih, Lûte bûd (46)

Îsma'îl, Îshaq û Ye'qûb, z'Elyese'
Yûsuf û Eyyûb, Şu'eyb zî bêtebe' (47)

Harûn û Mûsa û Zulkîfl bi heq
Yûnus û Dawud, Suleyman zî neteq (48)

Zekerî, Yehya û Îlyas bî dewam
'Îsa û xatem Muhammed wesselam (49)

3.2.5. Hz. Muhammed

Hezanî, mebhêsê bawerîya pêxamberan de cuya Hz. Muhammedî (s.e.w.) ra bi şeklêko kilm behs kerdo. Herçiqas in qîsim, in eqîde de qîsmêko kilm o zî eger ma eqîdeyanê bînan dir muqayese biker, in qîsim, qîsmo tewr derg o. Çunke in qîsim vîst u panc beytî yo. Zafê eqîdeyan de cuya Hz. Muhammedî ra zaf behs nêbeno. Eqîdeyê Ehmedê Xanî de cuya pêxamberê ma ra behs çin o. Labelê eqîdeyê Mela Xelilê Sêrtî, *Nehcu'l-Enam* de nameyê dadî û babîyê pêxamberê ma estî. Merdim eşkeno vajo ke in mebhês zey sîyer o. Ina menzûme de qey Hz. Muhammedî, nameyê Ehmed, Hebîbê Xaliqî, Muhammed, Şah, Xatem, Xeyru'l-enam, Eşrefê mexlûqê 'alem, Serwer, Hebîb, Şaho tebîb, Nebî, Resûl, Şah yetîm, Fexrî 'alem û Hebîbê enwerî şuxulîyenî.

Ey musulman nas ke ay peygemberî
Eşrefê mexlûqê 'alem, serwerî (51)

Nameyê pîy yê bi 'Ebdullah, bizan
Amîna may yê hebîbî, ey cuwan (52)

Ame dunya Mekke de şaho ʔebîb
Şi Medîne de wefat bi yo ʔebîb (53)

3.2.6. Mîrac

“Mîrac” manaya termî de hetê Homayî ra Mescîdê Aksa ra ver bi ezman berzkerdîşê Hz. Peyxamberî yo. Hezanî vano ke Homayî yew serre verê hîcretî Hz. Muhemmed bi ruh berd erşê xu. *Eqîdeya Îmanê* de Ehmedê Xanî zî vano ke Hz. Muhemmed hem bi ruh hem zî bi cesed şîyo ezmanan. Xanî behsê Mîracî de ’elîmanê bînan reyde munaqêşa keno labelê, Hezanî tena Mîrac ra di beytan de behs keno. Zafê eqîdeyan de behsê mîracî esto.

Mî’racê yê pê bizane ey beşer
Xaliqî yo berd bi ruh ‘erşê xo ser (75)

Hîcretî ra yew şerêke bi verî
Berdi ‘ezmanan ʔebîbê enwerî (76)

3.2.7. Axîret

Hezanî ruknê pancin yê esasanê îmanî, bawerîyê axîretî de vano ke rojê qiyametî de heme mexluqî çî xas û çî ‘ewam benî mirênî û ganî ti bawer biker ke badê mergî ra axîret esto:

Ruknê pancine, tu bawer ke qîyam
Bimrê go mexlûqî pêro, xaş û ‘am (77)

3.2.8. Elametê Qiyametî

Hezanî, bawerîya ruknê axîretî de elametanê qiyametî ke verê qiyametî vîrazyênî ra behs keno. In eqîde de des elametê qiyametî zey Mehdî, decal, Îsa (Mesîh), meşrîq, xerb û Cezîretu’l-ereb de bîyayîşê zelzelêk, dabbetu’l-erd, mexrîb ra ageyrayîşê tîje, yemen de vejîyayîşê adirêk û ye’cûc û mec’cûcî yênî vatiş. Zafê eqîdeyan de behsê elametanê qiyametî esto.

Goşîdar be! To rê çend ‘elametî
Go virazîyê verê qiyametî (78)

Des ‘elametî bizane, ey cuwan
Yew te ra Mehdî ko zahir bo heman (79)

Pê yê de Decalo mel‘ûn zî-çelal
Go ‘Îsa nazil bibo, ey qenc heval (80)

3.2.9. Qeder û Qeza

Ruknê şeşin, bawerîya qeder û qeza ya. Hezanî vanu ke: xeyr û şer teqdîrê Homayî yî. Merdim eşkeno vajo ke çi xeyr û çi şer benî heme çî bi iznê Homayî yê mêydan. Bi inî rukn mebhese esasanê îman qedeyeno.

Ay şeşine, ruknê îmanî bizan
Xeyr û şer teqdîrê rebbê muste‘an (85)

3.2.10. Çar Mezhebî, Di Mezhebê Îtîqadî û Îmamê Yîn

Merdimê ke Hz. Muhemmed û eshabê ey teqîb kenî zey ehlî sunet name benî. Ehl-î sunet zî yew mezhebo îtîqadî yo û muhîm o. Di mezhebê îtîqadî û çar zî fikihî yê Ehl-î sunetî estî. Hezanî verî cû nameyê in çar mezhebanê fikihî, dima hem nameyê inî îmaman hem zî nameyanê babîyê nînan dano. Tewr peynî de zî di mezhebanê îtîqadî û îmaman yîn ra behs keno a. Inî di mezheban ra yew Maturîdî û yew zî Eş‘erî yo:

Mezhebê ma çarey heqq ê, ey bira
Yew bi yew vacî şima ra zey çira (86)

Henefî û Malikî yew Henbelî
Şafi‘î neclê îmaman, wew zekî (87)

Ehlê sunnet û cema‘et name ke
Maturîdî, Eş‘erî zî nas bike (93)

Maturîdî, aw Ebû‘l-Mensûr bi nam
Nameyê yê zî Muḥemmed, qenc enam(94)

Eş‘erî Ebû’l-Ĥesen yê zan ‘Elî
Mezhebê yê, qencî pê zan, Şafî‘î (95)

3.2.11. Şeştî Ferzî

Zafê eqîdeyan de şeştî ferzî qey şafîyan çin î. Labelê Hezanî eqîdeyê xu de ca dayo inî ferzan. Çewres-hîrê beytî qey inî qisim diyayo kişt. In qisim de Hezanî şeştî ferzî qey şafîyan hina rez kerdî:

- a. Panc Ruknê Îslamî
- b. Şeş Ruknê Îmanî
- c. Şeş Ferzê Desmacî
- d. Di Ferzê Xuslî
- e. Panc Ferzê Teyemmumî
- f. Şeş Şertê Vernîyê Nimacî
- g. Hîrê Ruknê Nimacî
- h. Hîrê Şertê Nimacî
- i. Çar Ferzê Rocî
- j. Hîrê Şertê Zekatî
- k. Şeş Ruknê Hecî
- l. Helal û Haram

3.2.12. Semedê Nuştişî

Hezanî roportajo ke ma ey dir viraşt de qey semedê nuştişî inî eqîde va ke: mi in eqîde nuşt ke wa eqîde û ziwan vîndî nîbo. Eynî wext de eqîdeyê xu de vano ke mi in eqîde qey ewam nušto:

Ma eno ‘eqîde nûšto qey ‘ewam
Ger xeşa bo, baş bike ‘efwe’l-kîram (140)

3.2.13. Ef û Mexfîret Waştiş

Nuşteyanê klasîkan de tewr peynî de nuštoxî bi çend beyîtan Homayî ra ef û mexfîret wazenî. Hezanî zî hina vano:

Ez ricakar a, ti yê Rebbo rehîm
Ma xelaş ke adir û şohtê cehîm (141)

3.2.14. Mexles/Nazname

Hezanî şîran xu de qeybê mexlesî *Mem* û *Mîmî* şuxulneno. Labelê in eqîde de inî mexlesî nêşuxulîyayî. Tena yew beyt de qey xu hina vano:

Ey Muhemmedo Hezanî, her mudam
Vace qey Ehedmed Muhemmedî selam (142)

3.2.15. Selat û Selam

Hezanî beytanê peyînan de edetê Hz. Muhammedî (s.e.w.) rê selat û selam erşawitişî ano ca:

Ey Muhemmedo Hezanî, her mudam
Vace qey Ehedmed Muhemmedî selam (142)

Eşşelatû wesselamû ya resûl
Al û eşhaban tamam bo her qebûl (143)

3.2.16. Tarîxê Nezmî

Beyta peyîn de qey tarîxê nezmî, Hezanî herfê *Ĝeyn*, *ta* û *bê* şixulnayî. Wexta zey ma bi hesebê ebcedî hesebnenî; *Ĝeyn*; 1000, *ta*; 2, û *bê zî*; 400 yî û pêro pîya kenî 1402. Tabî in tarîxo hîcrî yo û eger ma biaçarn mîladî beno 1981-82. Labelê Hezanî in eqîde 1980 de nuştî û beno ke in tarîx de yanî 1981 de bi destxxet dayo nuştiş.

Tarîxê hîcrî bi qey nezme, bizan
Ĝeyn û *ta*, *bê* pê bimare, ey cuwan (144)

QISMO ÇARIN

4. METNO TRANSKRÎBEKERDE Û AÇARNAYE

4.1. Metno Transkrîbekerde û Açarnaye

Bismî'llahî'r-rehmanî'r-rehîm. We bihî neste'înû.

1. 'Ewwilê destkerdişê eşyan tamam
Vatişê ma namê Ellah ze'l-meram	1. Her şeye başlamadan evvela
Allah'ın adıyla başlarız ki O, amaç sahibidir
2. Be'dê cû Rehman Rehîm dest pêbike
Hemdê Hoday zey şena pê zêde ke	2. Sonra Rahman ve Rahim ile başlayın
Allah'a hamdi, O'nu överek artırın
3. Hem ti vace eşşelatû wesselam
Qey hebîbê Xaliqî bê zû'htîram	3. Hem deki "salât ve selam olsun
Allah'ın Habibine" ki O, hürmet sahibidir
4. Qeybê îslamî bizane ruknî panc
Yew bi yew vacî şima ehlê nimac	4. İslamın şartı beştir, bil!
Bir bir söyleyeyim size ey ehli namaz
5. 'Ewwilê îslamî de eşhed biya
Pê ziwani vace qebûl ke bê rîya	5. İslamiyet'te önce getir şehadet
Dil ile söyle, riyasız kabul et
6. Me'na yey Eşhed ana aw yew tenê
Me'bûdêk qeç çinêk o we w' tenê	6. Manası; şehadet ederim ki O, tektir
Başka ilah yoktur, O, tektir
7. Hem Muhammed qasîd o qey emrê yê
Qelb de bawer ke tamam ke heqqê yê	7. Hem Muhammed elçidir, emrinde O'nun
Kalp ile iman et, tamamla hakkını O'nun
8. Xaliqî vato di Qurano mubîn
Xelqê insan û cinan kerdo çunîn	8. Yaradan buyurmuş mubin olan Kur'an'da
İnsanları ve cinleri nasıl yarattığını
9. Ta'etê min pê biyarê her mudam
Min yê xelq kerdî bi no şekl o meram	9. Devamlı bana ibadet etsinler diye
Yarattım onları bu amaçla ve bu şekilde
10. Vatişê eşhed eno vace b' ziwani
Ger ti beşkê pê biyare bêguman	10. Şehadet getirme şöyledir; dil ile söyleyin
Şüphe duymadan şehadet getirebilmelisin

11. *Eşhedû en la ilahe illallah*
Hem *Muḥammedun resûlullahê* şah
12. Qeybê Homay hewt şifâtê zatiye
Estê vace hem bibî pê naciye
13. Vînenê, zana wo, hem goşdar o zî
Hem xeberdan, qadir o hem şağ o zî
14. Waştîşê yê zî biwazo hewt tamam
Qey *Muḥammedî* şelat û hem selam
15. Ruknê diyîne nimac o ey cuwan
Wacib o ti tim bike ferz o, bizan
16. Ruknê hîrine zekatê mal û can
Heqqê feqîran bide, ey qenc cuwan
17. Ruknê çarine bizane roce wo
'Uzrêke qey to çinê bo awe wo
18. Ruknê pañçine hec o şert ca de bo
Hem bi halweşî bibo maldarî bo
19. Rayir de men'êke çinê bo qey şima
Pê bizanê ruknê îslamî şima
20. Ruknê îmanî şeş ê ey musulman
To rê vacî pê bigîre hem bizan
21. Yew te ra me'bûde to Homa w' tenê
Yew çinêk o zeyke yê awe w' tenê
22. Ruknê diyîne bi bawer be tu hem
Ay melayketî ku zaf ê nêbê kem
23. Înê ra henkî xewaşê mursel ê
Henkî me'mûr ê bi ferman zêde lê
24. Yîne ra yew Cebrail o pê bizan
Me'mûr o qey wehye ê peygamberan

11. Şehadet ederim ki yoktur O'ndan başka İlah
Hem Muhammed O'nun resulüdür ve şah
12. Allah'ın yedi subuti sıfatı
Vardır, söyleyin ki kurtuluşa erin
13. O, görendir, bilendir, hem de duyandır
Mutekellimdir, Kadirdir, hem de diridir
14. İstedğini dileyendir, oldu yedi tamam
Muhammed'e salât hem olsun selam
15. İkinci şart, namazdır ey genç
Vaciptir, kıl her zaman farzdır, bil
16. Üçüncü şart, mal ve canın zekâtıdır
Fakirlerin hakkını ver, ey iyi genç
17. Dördüncü şart, bil ki oruçtur
Herhangi bir özrün yoksa odur
18. Beşinci şart hacdır, şartlara sahipsen
Hem sağlıklıysan hem de zenginsen
19. Yolculukta sizin için bir engel yoksa
İslam'ın şartlarını bilin siz bununla
20. İmanın şartı altıdır, ey Müslüman
Söyleyeyim sana, al, hem de bil
21. Birincisi, Allah birdir, O, tektir
O'ndan başka ilah yoktur, O, tektir
22. İkinci şart, meleklerle inanmaktır
Ki o melekler çokturlar, azalmazlar
23. Bunlardan bazıları özel elçilerdir
Bazıları memurdur, fakat ferman iledir
24. Onlardan biri Cebrail'dir bil
Peygamberlere vahiy getirmekle memurdur

25. Mîkaîl qey vartî yo erzaqî ra
Îsrafil yo pif keno yê şûrî ra
26. ‘Ezraîl gangîr o qey mexlûq heme
Goşîdar be to rê vacî în heme
27. Aw ku dergevan o qey cehennemî
Malik o name, bizane rûgemî
28. Cennetî rê dergevan o ay, bira
Namê yê Ridvan o hes ke zaf tera
29. Ay mezê de ‘ewwilî sual kenê
Munker û Nekîr bi name wanenê
30. Ay ku nûsnenê timî xeyr û şerran
Yew Reqîb o yew ‘Etîd o pê bizan
31. Ay ku ma nûştî tamamê yê bînan
Pêro mexlûq ê di emrê Muste‘an
32. Mêrde û cinî nîyê herçî melek
Yê zî mexlûq ê bi qey rebbê felek
33. May û pîy yîne çinêk ê hem çi nan
Nêwenê yê nêkenê qet zî gunan
34. Ta‘etê Homay de tim vinderte yê
Çok û pay ra henkî zî secde de yê
35. Ruknê hîrîne bike bawer kitab
Se şuhufî, çar zî estê hem kitab
36. Ay şuhufî des te ra yê Ademî
Şitî ra pancas qebûl ke bê kemî
37. Des te ra qey İbrahîmî ey cuwan
Hîrisê İdrîsî vace, se bizan
38. Çar te ra kitab ê qey Homay kelam
Goş ci şane, pê bizane, ey humam

25. Mikail yağış ve rızıkla memurdur
İsrafil, sura üfleyen odur
26. Azrail, can alıcıdır bütün insanlar için
Dinle! Anlatayım sana bunların hepsini
27. O ki Cehennem'in bekçisidir
Malik'tir ismi, yüzü gamlıdır bil
28. O ki Cennet'in bekçisidir, kardeş
Rıdvan'dır ismi, onu çok sevin
29. Onlar ki önce mezarda soru sorarlar
İsimleri Münker ve Nekir olarak bilinir
30. Onlar ki her an hayrı ve şerri yazarlar
Biri Reqib ve biri de Atid'dir, bil
31. İsimlerini yazdıklarımızın hepsi
Yardım umulan Allah'ın emrindeki kullarıdır
32. Hiçbir melek, erkek veya dişi değildir
Onlar da feleğin Rabbi'nin kullarıdır
33. Anne ve babaları yoktur, hem de yemek
Yemezler, onlar hiç günah da işlemezler
34. Her zaman Allah için dururlar ibadete
Dizleri üstünde ve ayakta, bazıları da secdede
35. Üçüncü şart, kitaplara iman edin
Yüz sahife, dört tane de kitap var
36. O sahifelerden on tanesi Adem'indir
Elli tanesini de Şit'e kabul edin, eksiksiz
37. On tanesi İbrahim'e dir, ey genç
Otuz tanesini de İdris'e söyle, yüz bil
38. Onlardan dördü kitaptır, kelimadır
Allah'ın, kulak ver! Bil, ey padişah

39. Qey Mûsay Tewrat şîrawit ay rebbî
Dawudî rê yê Zebûr da, name bî
40. Qey ‘Îsay Încil bi nazil ey kerîm
Ehmedî rê ame Qurano ‘Ezîm
41. Îne ser de zaf bivarê zey gumam
Bêhîsab ma ra şelat û hem selam
42. Ruknê çarine, ti bawer ke rusûl
Hîrê sey hîrê hebî ay ze’l-fezil
43. Se û vîst û çar hezar peygamberî
Bêgunan, me’sûm û hem rebperwerî
44. Der kelmê Xaliqê ma zû’l-hîkem
Vîst û panc meşhûr ê, ay bî ze’l-hîmem
45. Hem rîwayet vîst û heşt zî esto pê
Labelê yew îxtîlaf o, zey ne pê
46. Adem o yew zî ku Îdrîs, Nûh û Hûd
Yew zî Îbrahîm o, Şalîh, Lûte bûd
47. Îsma‘îl, Îşhaq û Ye‘qûb, z’Elyese‘
Yûsuf û Eyyûb, Şu‘eyb zî bêtebe‘
48. Harûn û Mûsa û Zekîfîl bi heq
Yûnus û Dawud, Suleyman zî neşeq
49. Zekerî, Yeħya û Îlyas bî dewam
‘Îsa û xatem Muħemmed wesselam
50. Qey şima bê zaf şelat û zaf selam
Al û eşhabê to bê, xeyru’l-enam
51. Ey musulman nas ke ay peygamberî
Eşrefê mexlûqê ‘alem, serwerî
52. Nameyê pîy yê bi ‘Ebdullah, bizan
Amîna may yê hebîbî, ey cuwan

39. O Rab, Musa’ya Tevrat’ı gönderdi
Davud’a gönderilenin ismi de Zebur idi
40. İsa’ya incil nazil oldu, ey kerim
Ahmed’e geldi Kur’an-ı Azim
41. Onların üzerine çığ gibi yağsın
Bizden hesapsız salât ve selam
42. Dördüncü şart, peygamberlere iman et etmektir
Onlar üç yüz on üç kişidirler, fazilet sahipleridir
43. Yüz yirmi dört bin peygamber
Günahsız, masumdur ve de Rabblerini severler
44. Hikmet sahibi olan Yaraticının kelmında
Yirmi beşi meşhurdur ki himmet sahipleridir
45. Hem yirmi altı rivayeti de vardır
Fakat bu bir ihtilafır, farklıdır
46. Âdem biri de İdris, Nuh ve Hud
Biri de İbrahim’dır, Salih ve Lut idi
47. İsmail, İshak ve Yakub, İlyas
Yusuf ve Eyyûb, Şuayb ki ümmeti yok
48. Harun ve Musa ve Zulkif hakırlar
Yunus ve Davud, Süleyman ki nutuk sahibidir
49. Zekeriya, Yahya ve İlyas ile eder devam
İsa ve sonuncusu Muhammed vesselam
50. Size çok salât ve çok selam olsun
Âline ve ashabına da, insanların en hayırlısı
51. Ey Müslüman! Peygamberini tanı!
Yaratılanların en şereflişidir, önderdir
52. Babasının adı Abdullah’tır bil!
Âmine, Sevgili’nin annesi idi, ey genç!

53. Ame dunya Mekke de şaho tebîb
Şî Medîne de vefat bi yo hebîb
54. ‘Ebdullah, pîy yê bi ‘Ebdulmuţtelîb
Yo zî lacê Haşimî bi, ze’l-muĥîb
55. Nameyê pîy Haşimî ‘Ebdulmenaf
Pak bî nesley yê Qureyşî xas û şaf
56. Amîna, pîy ya Weheb bi, pê bizan
Name bi meşhûr qebîla Zuhrîyan
57. Be’dê çend pîy erseno nesley Nebî
Bi Qureyşî nesla pake ay nebî
58. Yew cinîke pê bî meşhûr Se’dîyan
Şit bi wey kerd ay Helîme qence dan
59. Mend yo ya het de ĥeta hîrê şerî
Berd û teslîm kerdbi Amîna verî
60. Şeş şerî ‘umrê yê weqta bi tamam
Îrtîĥal kerd Amîna, şîy bê meram
61. Mend yetîm bê may û pî Eĥmed-resûl
Kalikê yê kerdê wey, yo bi qebûl
62. Heşt şerî ‘umrê yê weqto bi tamam
Kalikê yê zî vefat bi, qenc enam
63. Mend Ebû Talibî het de şaho yetîm
Kerdê wey yo fexrê ‘alem qenc selîm
64. ‘Umrê yê weqto bi vîst û panc şerî
Yo zewecya bi Xedîca ra verî
65. Hewt hebî ewladî bîy qeybê Nebî
Hîrê lac û çar hebî keyneyî bî
66. Yîne ra lacêke İbrahîm bi nam
May yê Mariya bî, yîne rê selam

53. Mekke’de dünyaya geldi şah-ı tabip
Gitti Medine’de vefat etti o Habib
54. Abdullah’ın babası Abdulmutalip idi
O da Haşim’in oğluydu, sevgi sahibi idi
55. Haşim’in babasının adı Abdulmenaf
Onun nesli olan Kureyş temiz idi, has ve saftı
56. Amine’nin babası Veheb idi, bil!
Zühre kabilesinin ismi meşhur oldu
57. Birkaç babadan sonra yetişir Nebi’ye
Kureyş nesli temizdir, O Nebi’nin
58. Sa’d kabilesinden bir kadın meşhur oldu
O’nu sütüyle besledi Halime, iyi bil!
59. Kaldı üç yaşına kadar onun yanında
Götürüp önceden teslim etmişti Âmine
60. Ömrü altı yıl tamam olunca
Vefat etti Âmine, gitti meramsız
61. Kaldı yetim, anasız ve babasız Ahmed Resûl
Dedesini onu büyüttü, O, kabul olundu
62. Ömrü sekiz yıl tamam olunca
Dedesini de vefat etti, iyi insan
63. Kaldı Ebu Talip’in yanında yetim şah
O büyüttü fahr-i âlemi, iyi ve dürüst insan
64. O, yirmi beş yaşına girince
Hatice ile evlendi, ilk önce
65. Nebi’nin yedi tane evladı vardı
Üçü erkek, dört tanesi de kızdı
66. Onlardan İbrahim isimli çocuğun
Annesi Maria idi, onlara selam olsun

67. Şeş hebê bînan Xedîca Kubrewî
Nameyê ‘eylanê yê zan yew-yewî
68. ‘Ebdullah, Qasim bi Îbrahîm benî
Zeyneb û Ruqya, bizane hem enî
69. Ummu Kulsûm Faîma zî hewt tamam
Pêro şîy dunya ra ay qencê enam
70. Mende be‘dê yê ra wefat bi aw resûl
Qencê cinyan Faîma, ay yew betûl
71. Weqto ‘umrê yê resa çewres şerî
Wehyî hamî yê rê qey peygamberî
72. Be‘dê hîrê zî bi teblîg bi resûl
Be‘dê yê ra Quran peya-pey bi nizûl
73. Pancas û hîrê şerî mend Mekke de
Des şerî zî mendî yo Medîne de
74. Yê ser o bê zaf şelat û hem selam
‘Umrê yê hîrê û şeştî, wesselam
75. Mî‘racê yê pê bizane ey beşer
Xaliqî yo berd bi rûh ‘erşê xo ser
76. Hîcretî ra yew şerêke bi verî
Berdi ‘ezmanan hebîbê enwerî
77. Ruknê pancine, tu bawer ke qîyam
Bimrê go mexlûqî pêro, xaş û ‘am
78. Goşîdar be! To rê çend ‘elametî
Go virazîyê verê qîyametî
79. Des ‘elametî bizane, ey cuwan
Yew te ra Mehdi ko zahir bo heman
80. Pê yê de Decalo mel‘ûn zî-đelal
Go ‘Îsa nazil bibo, ey qenc heval

67. Diğer altı tanesi Hatice-i Kübrevi’den
Ailesinin isimlerini tek tek bil
68. Abdullah, Kasım ve İbrahim idi
Zeynep ve Rukiye bil! Hepsini
69. Ümmü Gülsüm, Fatma ile oldu tam yedi
O iyi insanların hepsi bu dünyadan gitti
70. Kaldı Resul’ün vefatından sonra
Kadınların önderi namuslu Fatıma
71. O’nun ömrü kırk yıla varınca
O’na peygamberlik için vahiy geldi
72. Üç yıl sonra da tebliğ olundu, oldu Resul
Sonra da Kur’an peyder pey oldu nüzul
73. Elli üç yıl kaldı Mekke’de
On yıl da kaldı Medine’de
74. O’nun üzerine çok salât ve olsun selam
O’nun ömrü altmış üç yıldır, vesselam
75. O’nun Miraç’ını bil ey beşer!
Yaradan O’nu ruhuyla arşına götürdü
76. Hicretten bir yıl önceydi
Arşa yükseltti Habib-i Enverî
77. Beşinci şart, ahirete iman etmektir
Özel ve genel, yaratılanlar, ölecektir
78. Dinle! Bahsedeyim birkaç alametten
Bunlar ortaya çıkacak önce kıyametten
79. On alameti bil ey genç!
Biri, Mehdi’dir ki ortaya çıkacak
80. Sonra melun, sapık Deccal çıkacak
Ey iyi arkadaş, İsa yeryüzüne incek

81. Zelzele meşrîq de bo, yew zî di ğerb
Yew zî mîyanê ay cezîra nam 'Ereb
82. Dabbetu'l-erđ o te ra yew zî bi nam
Roc hetê meġribî ageyro tamam
83. Hem zî vecyo adirêke ez Yemen
Roşno kero meşrîq û meġrib bê mehen
84. Yew te ra zî Ye'cûc û Me'cûc, tamam
Goşidar be! Zafîr ê zey ma tamam
85. Ay şeşine, ruknê îmanî bizan
Xeyr û şer teqdîrê rebbê muste'an
86. Mezhebê ma çarey heqq ê, ey bira
Yew bi yew vacî şima ra zey çira
87. Heneffî û Malikî yew Henebbî
Şafî'î neclê îmaman, wew zekî
88. Ay Heneffîyan Nu'man o, nas ke 'ewwil
Şabit o pîy yê, bizane pake-dil
89. Malikîyan Malik o, pîy yê Enes
Şafî'îyê ma Muĥammed, nas ke bes
90. Pîy yê İdrîs o, yo nesla seyyidî
Henebbîyan Eĥmed o nam emcedî
91. Pîy yê Henebbî o, bizane ey zekî
Ti biwane, hem 'emel ke, ey teqî
92. Qey 'eqîde di îmamê ma y' reîs
Vateyê îne, bi ma durrê nefis
93. Ehlê sunnet û cema'et name ke
Maturîdî, Eş'arî zî nas bike
94. Maturîdî, aw Ebû'l-Meşûr bi nam
Nameyê yê zî Muĥammed, qenc enam

81. Doġuda deprem olacak bir de Batıda
Bir deprem de Arap yarımadasında
82. Onlardan birisinin ismi de Dabbetü'l-arz
Güneş mağripten doġarsa, olur tamam
83. Hem de Yemen'de bir yangın çıkacak
Doġuyu ve batıyı durmadan aydınlatacak
84. Biri de Yecûc ve Mecûc'tür, tamam
Dinle! Hepimizden daha çokturlar
85. Altıncısı, imanın şartlarını bil
Hayır ve şer, yardım umulan Allah'ın takdiridir
86. Mezheplerimiz dörttür, haktır, ey kardeş
Bir bir söyleyeyim size, çıra misali
87. Hanefî ve Maliki, biri de Hanbelî
Şafîî, imamların soyu, O'dur zeki
88. Tanı önce, Hanefîlerin Numan'dır
Babası Sabit'tir, bil, temiz kalplidir
89. Malikîlerin Malik'tir, babası Enes'tir
Biz Şafîîlerin Muhammed'dir, tanı yeter
90. Babası İdrîs'tir, Seyitlerin neslidir
Hanbelîlerin Ahmet'tir, şereflidir
91. Babasıdır Hanbel, bil ey idrak sahibi
Oku, hem de amel et, ey takva sahibi
92. Onlar akidede bize İmam ve önderdir
Onların sözleri bizim için nefes incidir
93. Ehlisünnet ve cemaatin adları
Maturîdîlik, Eş'arîlik'i de, tanı
94. Maturîdîlerin imamının namı Ebu'l-Mensur
İsmi de Muhammed'dir ki iyi insandır

95. Eş'eri Ebû'l-Ĥesen yê zan 'Elî
Mezhebê yê, qencî pê zan, Şafî'î
96. Qey 'eqîdî vatişê ma bîy xîtam
Şafî'ê ma ro bivarê se selam
97. Goşîdar be ey birawo musluman
Şeştî vacib to ser o ferz ê, bizan
98. Panc ĥebî rukn ê bi qey îslametî
Yew bi yew vacî, bizane rastî ti
99. *Eşhedû vace Çinêk o yew bi ĥeq
Ġeyrê Homay, me' bûd û rebbê felek*
100. *Hem Muhammed qaşid o qey emrê yê
Pêk bîyare emr o, cennet we'dê yê*
101. Hem nimac ke, bîyare ca erkan û şert
Roce wo yew zî, nêbê me'zûrê qet
102. Yew zî maldar bê, zekatê yê bide
Fitre û şedeqeyê canî bide
103. Hem tu ĥec ke, ger ti zengîn bê, bizan
Şertê yê, mani' çinê bo ey cuwan
104. Qey îmanî şeş ĥebî rukn ê, bira
To rê vacî, goş ci şane, eşkera
105. Ewwilê yîne ti Homay nas bike
Hem melaîk û kitab bawer bike
106. Hem rusulî, qeybê îne bawerî
Teqdîrê xeyr û şerran roc-axerî
107. Ferzê desmacî şeş ê, ey ehlê dîn
Qey tu vacî, goşîdar be, ey emîn
108. Nîyyet o 'ewwil de, vace ey cuwan
Ger ti beşkê, yane nê qelb ca, bizan

95. Ebu'l-Hasan Eşari'dir, bil, Ali'nin
Mezhebi de iyi bil ki şafii'dir
96. Akide için sözümüz sona erdi
İmam Şafii'mize yağsın yüz selam
97. Dinle! Ey Müslüman kardeş
Altmış vacip üzerine farzdır, bil!
98. Beş tanesi İslam'ın şartıdır
Bir bir söyleyeyim, doğrusunu bil!
99. "Şehadet" getir, de : "Yoktur bir İlah daha
Feleğin Rabbi ve Ma'budu Allah'tan başka
100. Hem Muhammed elçidir, emrinde O'nun"
Emri yerine getirin, cennettir, vaadi O'nun
101. Namaz kılın, şartlarını yerine getirin
Biri de oruçtur, yoksa hiçbir mazeretin
102. Biri de, zengin olan zekâtını versin
Bedeninin fitre ve sadakasını versin
103. Hacca git, bil, bunun için de olmalısın zengin
Ey genç, şartı da olmamasıdır hiç bir engelinin
104. İmanın şartı beş tanedir, kardeş
Söyleyeyim sana apaçık, dinle!
105. Onlardan ilki, Allah'ı tanımalısın
Meleklerle ve kitaplara inanmalısın
106. Hem resullere iman et hem de ahirette
Allah'ın, hayır ve şerri belirlediği güne
107. Abdestin farzları altıdır, ey ehli din
Senin için söyleyeyim, dinle, ey emîn
108. Ey genç, ilki niyetir, ilk önce getir
Söyleyemiyorsan, bil ki yeri kalptir

109.	Hem bişuw rû, niyyetê xo pê bîya
Hur dî destan ti bişuw, çengan pîya	109.	Yüzünü yıka, yıkarken getir niyetini
Dirseklerine kadar yıka, her iki elini
110.	Mesh bike henkî serey xo, musulman
Hur di lingan ti bişuw ta gozekan	110.	Müslüman, biraz mesh et başını
Ta bileklerine kadar yıka iki ayağını
111.	Yê şeşan tertîb o, ey qenc nazenîn
Goşîdar be, qeybê dînî, ey emîn	111.	Altıncısı düzendir, ey nazenin
Dinle, bunu dinin için, ey emin
112.	Qeybê guslî ferz û ruknê yê di yê
Niyyet o, yew zî şitiş, zan rindî yê	112.	Gusül için farz ve şart ikidir
Biri niyet, biri de yıkanmaktır, iyi bil
113.	Hem ferekne can ti hî ke por û mû
Guslî de dîqet bigîre poşt û mû	113.	Islat kıl ve saçını, bedenini sıvazla
Gusulde dikkat et beden ve kılına
114.	Qey teyemmumî, bizane ruknî panc
Pê herrêka pake bo toz, name vac	114.	Teyemmümün, bil beş şartını
Temiz, tozlu bir topraktır adı
115.	Hem niyyet bîyare, ferekne rû bi dest
Ta bi çengan ya ferekne hur dî dest	115.	Niyetini getir, ellerinle yüzünü sıvazla
Her iki elini dirseklerine kadar sıvazla
116.	Tertîb o, yê pancine destan û rû
Goşîdar be, pê bizane, dest û rû	116.	Tertiptir beşincisi, eller ve yüz
Dinle, bil, önce eller sonra yüz
117.	Qey nimacî, vernî de şeş şertî yê
Can û lîbas pak bigîre qeybê yê	117.	Namaz için, önceki şartları altıdır
Bedenini ve elbiselerini temiz tut
118.	Hem bi desmac bê, we 'ewret bê teber
Ver bi qible kancû ferz o, pê xeber	118.	Hem abdestli ol, avret yerin örtülü olsun
Hem kıbleye dur, farzdan haberin olsun
119.	Yê şeşine, weqt bîyo, pê zanibê
Goşîdar be, ta ti pê vîrdarê bê	119.	Altıncısı: vakit girmiş mi? Bil
Dinle, ta ki hatırında kalsın
120.	Qey nimacî hîryes ê, erkanî yê
To rê vacî yew bi yew, yew name bê	120.	Namazın için erkân, on üçtür
Bir bir söyleyeyim, birinin ismi
121.	Niyyet o, yew zî tedir tekbîr bîyar
Hem payanî vînde, ger beşkê bi kar	121.	Niyettir, biri de tekbir getirmektir
Eğer durabiliyorsan ayakta dur
122.	Fatihe pay ra biwane qenc û rast
Şore çokan, hem ti wirze, vînde rast	122.	Fatiha'yı ayakta oku, güzel ve doğru
Rükûya git, kalktığında da dik dur

123. Şore secde ey birawo musluman
Rûşe mabeynê du secdan ey cuwan
124. Hem ti rûşe qey Tehîyyata peyên
Tehîyyate ti biwane ey emîn
125. Hem şelewate biwane peynî de
Yê duyese, rayke yew selam bide
126. Yew zî tertîb o ku bî hîryes tamam
Vatişê ma *Eşşelatû wesselam*
127. Di nimac de hîrê şertê, zanê ger
Yîne ra nêdê xebirdan fameger
128. Hem ti nêvrazê nimac de di çîyan
Zêdetir, hem nêwerê çîke, bizan
129. Çar hebî ruknê bi qey rocî zîya
‘Ewwilê yîn nîyyet o, şev pê bîya
130. Yanî megrîb ra heta şefeq bido
Nîyyetê xo ger bîyaro, ca bido
131. Nan û aw ra hem çîyê dî bê enîn
Hem cima‘ ra dûrî bê, yanî nivîn
132. Weqtê dûrîti bizane pê ‘eyan
Tu şefeq ra dûrî bê ta megrîban
133. Qey zekatî hîrê ruknê, ey bira
Yew nîyyet, yew zî nişab o, yew serr a
134. Qey heccî şeş ruknî yê ey baxeber
Nîyyet û îhram pîya bê qenc beşer
135. Hem tu vînde serê girê nam ‘Erefe
Şert û ruknan pê bîya bi şerreffe
136. Hem tewafê Beytî ke hewt rey bi can
Se‘yî ke mabeyn Şefa û Merwe, can

123. Git secdeye, ey Müslüman kardeş
Otur iki secde arasında, ey genç
124. Hem otur son Tahiyat için
Sen Tahiyatı oku, ey emin
125. Hem salâvat getir tahiyatın sonunda
On ikincisi de, birkez selam vermektir
126. Biri de tertiptir ki oldu on üç tamam
Biz de deriz ki “Esselatû wesselam”
127. Namazın içindeki şartları üçtür, bilmen gerek
Bir, anlaşılır kelimelerle konuşmaman gerek
128. Namazda, hem hareket etme ikiden
Fazla, bil, hem de yeme bir şeylerden
129. Oruç için şart dörttür, ey aydın
Onlardan ilki niyettir, getir geceleyin
130. Yani iftardan ta imsak’a kadar
Niyetini getirmen gerek, yerine getir
131. Ekmek ve sudan, sızlanmadan, her şeyden
Uzak dur cimadan yani cinsi münasebetten
132. Uzak durma zamanını açıkça bil
Şafaktan ta iftara kadar uzak dur
133. Zekâtın şartları üçtür, ey kardeş
Biri niyet, biri de nisabtır, bir yılda
134. Haccın şartları altıdır, ey haberi olan
İhramla birlikte niyet getir, iyi insan
135. Arafat isimli dağın üstünde bekle
Şart ve rükünlerini yerine getir şereflice
136. Kâbe’yi yedi kez tavaf et, bedeninle
Safa ve Merve arasında gidip gelmektir, can

137. Hem biqeşne çende mûy porrê serî
Ay şeşin tertîb o, ger mu'teber î
138. Du çî estê to rê pê be bawerî
Yew helal, yew zî heram o, şewerî
139. Şeştî ferzî bîy tamam ey qenc enam
Vatişo peyên Şelat û se selam
140. Ma eno 'eqîde nûştö qey 'ewam
Ger xeşa bo, baş bike 'efwe'l-kîram
141. Ez ricakar a, ti yê Rebbo rehîm
Ma xelaş ke adir û sohtê ceħîm
142. Ey Muhammedo Hezanî, her mudam
Vace qey Eħmed Muhammedî selam
143. Eşşelatû wesselamû ya resûl
Al û eşhaban tamam bo her qebûl
144. Tarîxê hicrî bi qey nezme, bizan
Ĝeyn û ta, bê pê bimare, ey cuwan

137. Hem saçından birkaç kıl kes
Altıncısı tertiptir, uyulmalıdır
138. Senin için iman etmen gereken iki şey vardır
Biri Helal, biri de Haramdır, çok değerli
139. Altmış farz oldu tamam, ey iyi insan
Son söz "salât ve yüz selam" olsun
140. Bu akideyi avam için yazdık, var ise
Hata, düzeltin, af edin büyüklerin affı ile
141. Ricacıyım, sensin rahim olan Allah
Bizi cehennem ateşinden kurtar
142. Ey Muhammed Hezanî, her daim
Ahmed Muhammed için getir selam
143. "Esselatû wesselamû, ya resul
Bütün âl ve ashabin için olsun kabul
144. Bu yazının hicrî tarihini bilmen için
"Ĝayn", "te" ve "ba" yi say, ey genç!

PEYNÎYE

Edebîyatê zazakî yê klasîk de esero nuşteki yo tewr verîn mewlid o. In semed ra edebîyato klasîk bi mewlidî dest pê kerdo û tewirê mewlidî zaf vejîyayo vernî û in ware de tayê xebatî zey xebatê latînîzekerdişê mewlidan virazîyayî. Edebîyatê zazakî yê klasîk de tewirê eqîdenameyî zî cayê xu girewto. Her çiqas in tewir de hûmara eseran tay a reyna zî qey edebîyatê zazakî inî eserî muhîm î. Hûmara eseranê mewlid û eqîdenameyî nêzdî yewbînan ê. Hewt hebî mewlidî û çar hebî zî eqîdenameyî estî. Labelê eqîdenameyan ser o hema zaf xebatî nêvirazîyayî û ma bi ina xebat yew gam eş.

Eqîdename, tewirêko edebî û dînî yo. Eqîdenameyî exlebe qey musnayîşê esasane bawerîyî nusîyenî. In semed ra zaf rey bi terzêko menzûm nusîyenî. Çunke eserêko menzûm bi asanî hezber beno. Tewirê eqîdenameyî tena edebîyatê kurdan nê, edebîyatê ereban, farisan û tirkan de zî esto. In tewir verê verkan edebîyatê ereban de vejîyayo meydan û dima zî mîyanê miletanê bînan de bîyo vila. Eqîdenameyî hem bi nesr û hem zî bi nezm nusîyayî. Tayê eqîdenameyî zî hetê tercumekerdoxan ra ameyî açarnayîş.

Her çiqas zî eqîdeyê Hezanîyî de çekuyê xeribî bibî reyna zî merdim eşkêno vajo ke in eqîde hetê ziwano edebî ra xurt o. Hezanîyî in eqîde qey ewamî nušto inay ra ziwaneke sade şuxulnayo. Heto bîn ra in eqîdename de xususîyetê eqîdenameyanê kurmancî estî. Bitaybetî in eqîdename, hetê vatiş û muhtewayî ra maneno eqîdenameyê Mela Xelîlê Sêrtî yî û hetê vatişî ra zî maneno eqîdeyê Ehmedê Xanîyî. Zey Xanîyî, Hezanî zî eqîdeyê xu bi çarçewaya ruknê îslam û îman ardo pê. Tena Hezanî mewzûyanê bi îxtîlaf ra dûrî vinderto.

Heme eqîdenameyê zazakî hetê ê şexsan ke perwerdeyê medresa gureto ra nusîyayî. Çunke inî melayan hem medresa de eqîdeyê erebkî û kurmancî wendî hem zî wayîrê qebîlîyetê nuştişî yî. Hetê muhtewayî ra hema-hema heme eqîdenameyê zazakî zeypê yê. Tena eqîdenameyê Mela Mehmed Demîrtaşî bi tewirê awan binêk cîya keweno. Zey eqîdeyanê bînan in eqîdename zî qey şîret û nesîhetî nusîyayo in semed ra çekuya “bizan” zaf şuxulîyaya.

Ma bi ina xebat edebîyatê zazakî de hem eqîdeyê Hezanîyî dayo şinasnayîş hem zî warêko newe de yanî tewirê eqîdenameyî de çi eserî estî nê dîyar kerdî û xususîyetê nê eseran ardî ziwano.

ÇİMEYÎ

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, Müessesü'l-Risale, Beyrut, 1995

Akçay, Ali İhsan, *Türk Edebiyatında Manzûm Akâidnâmeler* (İnceleme- Metin), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi), 2011

Canım, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010

Cegerxwîn, *Şefaq (Dîwana 6an)*, Avesta, İstanbul, 2002

Demîrtaş, Mela Mehmed, *Dîwan*, Arşivê Ahmet Kayıntu ra, esero destxet û bêtarîx.

El Gencî, Mola Mehemed-El Muradanî, *Mewlid û 'Eqîda Zazakî*, Destxet, 1990

Grûba Xebate ya Vateyî (Vate Çalışma Grubu), *Ferheng (Sözlük) Türkçe-Kirmancca Kirmanckî-Tirkî*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013

Grûba Xebate ya Vateyî (Vate Çalışma Grubu), *Rastnuştîşê Kirmanckî (Zazakî)*, ç. 2, Vate Yayınevi, İstanbul, 2012

Hezanî, Mela Mehemedê, *Mîzanu'l-Edeb*, Dîyarbekir, Destxet, Bêtarîx

Hezanî, Mela Mehemedê, *Derheqê Eqîdenameyan û Zazakî de Fikrê Hezanîyî*, roportajkerdox: Metîn, Çiftçi, Dîyarbekir

Hezanî, Mela Mehemedê, “Vanê Şaîrî Sey Êcacê Bêlê Behran a...”, roportajkerdoxî: Yekta Lezgîn, Roşan Lezgîn, h. 16. Zimistan 2002.

Hunî, Mela Mehmed Elî, *Eqîdey İman-Eqîdey İslam*, (Nusxaya ke Hunijî bi destxetê xu nuşta), 1970.

İpekten, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, ç. 16. Dergâh Yayınları

Kılavuz, Ahmet Saim, “Akaid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, II. İstanbul, 1989

Kılavuz, Ahmet Saim, *Anahatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam'a Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1993

Lezgîn, Roşan, *Ferheng Kurdî (Zazaca)- Tirkî*, Weşanxaneyê Roşna, Dîyarbekir, 2013

Lezgîn, Roşan, “Averşîyayîşê Lehçeyanê Kurdkî de Rolê Edebîyatî”, Şewçila, h. 9, 2013

Malmîsanij, M., “Şêx Selaheddînê Şêx Seîdî û Beyatname”, *Vate, Kovara Kulturî*, h. 16.

_____, *Kürtçede Ses Değişimi*, Vate Yayınevi, İstanbul, 2013

- Mamoste Qedrî, “Tehlîla Berhemên Xanî Ji Aliyê Şêwaz û Naverok Ve (Nûbehara Biçûkan û 'Eqîdeya Îmanê)”, *Sempozyûma Ehmedê Xanî ya Navneteweyî, Weşanên Şaredariya Bajarê Mezin a Diyarbekirê, Çapa Yewin, Diyarbekir, 2008*
- Pala, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, ç. 14., Kapı Yayınları, İstanbul, 2005
- Uzun, Mehmet Selîm, “Mela Mehmed Elî Hunî û Edebîyato Kirdkî(Zazakî)”, *Vate, Kovara Kulturî*, h. 18, İstanbul, 2002
- Yeğîn, Abdullah û êy bîn, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat*, İstanbul, 1987
- Yergîn, Mehmet, “Mewlidê Mela Ehmedê Xasî De Tesîrê Mewlidê Mela Huseynê Bateyî”, *Internatinal Journal of Kurdish Studies*, 2015, h. 1
- Yıldırım, Kadri, *Mem û Zîn, Çeviri ve Kavramsal Tahlil*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2010
- _____, *Ehmedê Xanî Külliyyatı II, Eqîdeya Îmanê*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008

ÎLAWEYÎ

Îlaweyo yewin: Roportaj, Derheqê eqîdeyan, zazayan û edebîyatê zazakî de fikrê Hezanîyî

Semedê tezê xu ma Mela Mehemedê Hezanî dir roportajêk viraşt û derheqê 'Eqîdetu'l-Îmanî' û edebîyatê zazakî de çend çî pers kerdî. Her çend ma cuer di derheqê cuya ey di tayê melumatî dayî zî roportaj di tikî çî bidetay estî û hem zî ma waşt ke wa wendoxî fekê Hezanî ra cuya ey û derheqê zazakî di fikranê ey biwanê.

Metîn Çiftçi: *Seyda, ti eşkênî xeyrî xu rî xu bidî şinasnayîş?*

Mela Mehemedê Hezanî: Ez Licê, Hezan ra wa. 1938 de amîya dinya. Nameyê mi Mehmet ŞANLI yo. Mexlesê mi zî Mela Mehemedê Hezanî yo. Nameyê bayê mi Mela Ebdulgafûr o, Mela Ebdulgafûr lacê Mela Hesenî yo, Mela Hesen lacê Mela Mehemedî yo û Mela Mehemed zî lacê Şeyh Es'ad el-Hezanî yo. Mîyanê şarî de zî zey Şêx Eshed Efendî yeno naskerdiş.

Hem Hîzan esto hem zî Hezan. Hîzan û Hezan têmîyan benê yanî ti roportaj kenî ti zanî, merdim esto beno ke nêzano. Hezan dewêka giredayeyê Licê ya. Kalîkê ma cor ra, Kasan ra ameyê ena dewe.

Metîn Çiftçi: *Kasan ra?*

Hezanî: E, cayê ma ewil Genç (Dara Hênî) bi. Kasan girêdayeyê Gençî yo. Ma Genç ra ameyê. Ena rey kalîkê kalîkê mi Şeyh Es'ad el-Hezanî uca ra ameyo. Şeyh Es'ad Efendî xelîfeyê Mevlana Xalidî yo. Mevlana Xalid, ez şîya serê turba ey, Şam de ya, cêko berz de ya. Mevlana Xalid Suleymanîye ra wo. Tera vanî "Zulcenaheyn" û bi kurdîti zî yeno naskerdiş. Mevlana Xalid, Mevlana Celaeddînê Rumî nîyo, yanî cîya yê. Mevlana Xalid kurd o, kurdê Suleymanîye wo. Suleymanîye zî bajarêk o başurê Kurdistanî de yo. Şeyh Es'ad Efendî ey het de waneno, xelîfetî û îcazeyê îlmî ey ra gêno. Bayê Şêx Saîd Efendî, Şêx Elîyê Palu zî xelîfeyê Mevlana Xalidî biyo. Ena rey Şeyh Es'ad ameyo Hezan de bica biyo. Kalîkê ey, bayê ey û Şeyh Es'ad enî her hîrê Kasan ra pêdir ameyê Hezan. Ma zî înan ra mendê. Yanê mendeyê înan ê. Pêro alîm biyî, melayî biyî û bayê mi zî mela bi. Mi zî medrese de îlm û wendişê xwi qedêna.

Metîn Çiftçi: *To mekteba verîn yanî îlkokul wenda?*

Hezanî: E, mi îlkokul tenê wend, panc serrî wend.

Metîn Çiftçi: *Badê mekteba verîn ra şima şî feqîî?*

Hezanî: E, raşt a. Yanî çikê bîn esto, bayê mi Hezan de ders dayêne, ez ewilî feqîyê ey biya. Wexta mi dibistan rê dewam kerdêne, wendişê xwi mi yî het îlmê erebkî wendêne.

Metîn Çiftçi: *Îlmê erebkî?*

Hezanî: Erê, yanî ay cêrîn, Muherrer, Mînhac, enî kitabê şerîat î. Ma ewil dest kenî ci. Mi ay bayê xwi hete de qedînayî û hezar û new sey û pancas û şeş de ez kewta teber.

Metîn Çiftçi: *Şima dewa xu di medresa nêwend, şima cayê bayî xu di wend û şima kewî teber şî feqîî.*

Hezanî: E, xora dewê xwi de kiçî nêşkeno biwano. Semed ay ra yanî ti hem kar kenî, keye kenî, hevalî estî, nasî estî. Usulêke, prensîbêke mîyan îlmî de esto ke yew dewê xwi de nêşkeno biwano, îlla gereka teber kewo. A dew de se hebî feqîyê bayê kiçî bibê zî gereka şêro cayêna biwano, nêşkeno dewê xwi de biwano.

Metîn Çiftçi: *Seyda şima vato mi hetê babî xu di qederêk wend, şima eşkenî tiki in behs akêrî?*

Hezanî: Mi îlmê cêr de yanê Qur'an ra bigî, Mewlud, Nehcu'l-Enam û Nûbuhar û Ğayet û Muherrer wendîbî verê cû bi destnuşte bî, a game tabî çîn bi, Mînhacê Îmam Nebevî û Envar mi yî het de wendê. Ez hem şîne dibistan hem zî yî het de feqî bîya.

Metîn Çiftçi: *Seyda, ti dew ra kewî teber ti verê cû şî ça?*

Hezanî: Ez verê cû şîya Licê la ez zaf nê menda. Badê Licê ra ez şîya Dîyarbekir, mi Camîyê Hz. Umer de wend. Ez uca de qederî şeş-hewt aşmî menda. Badê enay ra ez şîya Balîcne, mi, mala Osman estbi, Muqrîya ra bi, mi yî het de wend.

Metîn Çiftçi: *Badê Balîcne ra şima şî ça?*

Hezanî: Metranî. Metranî beste Dîyarbekir a. Ez uca ra şîya Kemberlî. Kemberlî de heya şeştî di mi wend. Kemberlî de eskerî, leşkerî mi amî, ez şîya leşkerî. Şeştî çarin de ez leşkerî ra ageyrawa, ez şîya Baroxlî. La mi Cewzat de qederêke wend. Ez Metranî ra şîya uca. Cewzat deweka nizdî Sultan Şexmus a.

Metîn Çiftçi: *Şima ça di tehsîl xu qedina?*

Hezanî: Baroxlî de.

Metîn Çiftçi: *Verê nuştişê eqîde di şima çê yew eqîdaya bîni wendibî?*

Hezanî: Eqîdey zaf ê. Xora ewilî wexta ke ders wanêne hîre-çar pelî eqîdêke kurmancî estbi ma qijî de wendenê. Eqîde wendişê ma ay bi. Nika *Nechu 'l-Enam* zî zey eqîde hesibyeno. To *Nechu 'l-Enam* wendo?

Metîn Çiftçi: *Ê, mi wendu.*

Hezanî: *Nechu 'l-Enam* hem eqîde wo hem zî edeb o. Eqîdê erebî ay ge nuştê xora mi to ra va Xoce Xasî hebêke nušto, erebî yo. Henkî binan zî nuştê, gelek ê. Eqîdê erebî zaf zaf ê, yanê nêne hîsab. Feqet ay ma badê yî ra wendê, erey erey ma feqî bî ma wendê. Mesela Cemul Cewamî de dersêke yê eqîde wo. Yanî bawerîyê însanan, felsefe uca de derbas keno.

Metîn Çiftçi: *Şima inî eqîdeyî çî wext wendî?*

Hezanî: Ma en peynî de wendê. Îlmo en peynî eqîde wo.

Metîn Çiftçi: *Seyda wextê şima di eqîdeya Ehmedê Xanî medresa di amênî wendiş?*

Hezanî: Nê, ay Ehmedê Xanî ma nêwend. Ê yî Nûbuhar o, feqet ma ay nêwend. Wext ma wendêne a mîyan dest de çîn bî, newe vecîyaya teber, xora a game çîn bî. Seydayê Xanî tenê Nûbuhar û Mem û Zîn yê bî. Mesela serê Hz. Yusuf û Zuleyxa, serê Ferhad û Şîrîn esto. Eqîda Îmanê esto, new hebî zêde pirtukê Seydayê Xanî estê, exlebe zî edebî yê û bi wezin viraştê. Feqet a game pîyase de çîn bî.

Metîn Çiftçi: *Şima çî semed ra ina eqîdeya xu bi zazakî nušta, niyetê şima çî bi? Yanî şima vat wa in ziwan vînd nîbu?*

Hezanî: E, raşt a. Bi raştî ez vana ziwanê zazakî, ziwano kok o. Henkî vanê nê, îfîraz kenê. Semedê ena mesela Ekbatan, serbajarêke Kurdîstanî zaf kan o, zaf rewên o, wextê Medan ra mendo esto. Inkê tera vanê Hamedan. Yeno zanayîş ke uca serê keran de hema zî tayê nûşteyî estê. Saray de serê kerran de sîyî kendêne, nuştêne. Beno ke ziwanê yîn o fermî, resmî zazakî bo. Zaf kan o. Xora rey rey ez ana ziwan, mesela vanê dimilî, goreyê fikrê mi ra beno eno kelîmeyê dimilî di mil ê, di bask ê. Baskêke kurmanckî xeberî

danê.. Zafê kurmancan bajaran û deştan de mendêne, yanî ca bîbî. Aye ge vatêne “kirdasê” kirdê asê, cayanê asêyan de cayanê berzan de ca bîbî. Basko bîn zî kird ê. Exlebê kirdan yanî zazayan pey Licê ra bigî, Genc ra bigî en cawo berz en cawo ke çew nêreseno ci, uca de banî viraştê. Hîrê banî, çar banî têhet viraştêne ke yew tedaye yîn nêkero. Kerray cor ra veradenê war serê banan yîn, a game sîleh çîn bi, zey ez vana rew bi, bi ay xwi pawitêne.

Metîn Çiftçi: Seyda inka zey vanî “kirdas” yanî vanî qijê kirdan, parçê kirdan, kurmancan ra vanî “kirdas”.

Hezanî: Ez vana beno ke wina nîya. Kirdasî bena ke kirdê asê ra biyero. Ena rey ma bi kurmancî zaf çî nuştibî. Daîma ma kurmancî nuştêne, ana weşê ma zî amêne. Sedemêko bîn zî eno; mesela zeke bi kurmancî yo vajo “Ez evîndarê to wa” “Ez evîndarê te me” zewqêke, weşikî dano însanî. “Ez heskerdoxê to wa, to ra hes kena” mi rê qet zewq nêdano. Yanî ziwana bîyo xerîb, kiçî tera remeno. Yanî senî remeno? Yanî kiçî vano ez senî bi enî binusî. Mesela inka şarê Dêrsim, helbestê yîn estê, ay helbestanê xwi de ê çîyan vanê ez eceb manena, ma nêşkêne ana vacê. Xora saz danê piro, welatê ma de tenê Dêrsim de dêre ge bi saz diyêne piro, ma de helbestî çîn bî ke nê nê vatişî. Xora beste, verê cû çî giredayêne, nêzana şima het de percîn-mercîn, darevelge şima het de estê?

Metîn Çiftçi: Ê, êstî.

Hezanî: Velg giredayêne, kerdêne beste. Bestêke zaf pîl a, girzî ra pîlêr a. Ena rey enê çî wexta ke bestêne, vanê helbestvan o. Hel û bestevan ra virazêno. Yanî ano nano pîya weşik, keno bestekêke. Yanî inka kurmancî zî ina anê ziwana xebe tenê vanê helbestvan, hâlbukî mi gore na zazakî ya. Ena rey kurmancî, waştîşê zerrî ra keyfweşîke ardêne. To vatêne qey ew ziwana kok o. Wexta behsê helbestêke zazakî biameyêne kerdiş zî kiçî ana eceb mendêne. Mesela ay Dêrsim vatêne, ma qet bawer nêkerdêne, ma vatêne senî eşkeno ana vaco, bîyaro ziwana. Ha ena rey ay ra mi va, ez ewnîyaya alimê mayê verî ra, ma wa ver zanayê bî, alimî bî, semedê ziwana kirdasî, zazakî çike nênuştî. Xora ereban “zaza” nawo ma ra. Arêke Malmîsanijî mi ra persa va: şarê Dêrsimî itîya estê, va vanê ma zaza yê, ma kurdê bi serbixwi nîme, yanî nê kurdê ke şima vanê. Ena rey mi va eno şaş vano, mi het de kitab esto vano ay erebî hamey dayîş û girotiş xwi kerdêne bazirganî de mesela Suleymanîye ra veyaxut ma vacê Zaxo ra nîzdî ay doran heme cayan de gerêne, heya Vîranşehir zî ereb ameyêne nîzdî uca ameyêne şenî. Ena rey ronê xwi,

pênîr, peşmî berdêne uca rotêne. Vatêne in şarê ça yê? In ça ra yenê? Ay kurmancê ke bajaran de bazirganî de ewk yîn bîne, vatêne inî şarê zozanan ê. Erebb nêzano vaco “zozan”, vatibi “zewazin” haaa ha zewazin, zewazin zewazin bîyo “zaza”.

Metîn Çiftçi: *Yanî zîwanê yîn nîgêrêni.*

Hezanî: Zîwanê yîn nêgerêne vacê zozan. Aw merdumo ke kurdo zî kurmanc o zî tera vanî zewazin. Yanî serê zîwan de zewazin zewazin beno zaza. Yanê zîwan ra agero bîyo zaza. Yew nêşkeno vaco ino zazakî kokê verên o, kehen o û nameko verên o. “Kurdmancî” kurd man li cî nuştîş de zî tayê wexta kurmancî nusenê, “kurdmancî” nusenê. Feqet zîwanê ser, vatiş kurmancî yeno vatiş, kurdmanlicî şino kurmancî maneno. Ena rey çekuya “kirdasî” her çiqas seva kurmancan zeke to va ê xwi ra vajê kirdas, mi ra gore no çîyêko kemî yo. Îne xwi kerdo kurmanc ma zî kerdê kirmanc, ana nîya. Yanî wird zî zîwanêke kurdî yê û aw ku mi to ra va hawi uja de yê, zîwanê yîn ê sarayê ayê wextan yo fermî zazakî yo, nuştîşê yîn esto, nêşkenê înkâr bikerê. Yanî ti inka zîwan zîwan asnemîş bibo, asne asne bikere hîcab nêkeno. Mesela inka senî kurmancî ke mîyanê ereban de vanê “cisir”, vanê “saîq” hemi bi erebî anê zîwan. Inê şarê ma yê kurdê iraqî, ê surîye zî. Ma zî bi tirkî, ay mîyan îran, fariskî ewk kenê. Ina rey ma vaj zazakî, zazakî xora ca giroto. Zazakî zî ez ewnîyaya roj bi roj qedîyena. Wexta çîyê ko nuşte çînî bo, zîwanê ser lez qedîyeno. Wexta çîko nuşte bibo aw nêqedîyeno. Mesela ma vanê Xoce Xasî ay mewlud nuştî, ay bîn ay nuştî. Biewne, ita çî zeman bo ma hema anê zîwan. Çî rê zî ku vînî nêbo. Aw esereko maneno, zîwan maneno. Mi zî va qeybê eserêke ez binusî wa eno zîwan vînî nêbo.

Metîn Çiftçi: *Şima eqîdeya xu goreyê kamcu mezhebî ra nuştî, goreyê Eş'arî yan Maturîdî?*

Hezanî: Xora di hebî îmamê eqîdeyan ê. Yew Îmam Eş'arî w', yew zî Ebu Mensurê Maturîdî w'. Aw îmamê Eş'arî serê mezhebê Şafî de pêgirote ey o. Ma hete zî aw eqîde ey ser o. Xora pancês hebî mîyan înan de jubînan nêgenê, cîya yê. Hemi eqîde jubînan genê la pancês hebî tera cîya yê. Ez enay zî to ra vacî ne ge ma hema wexta reseyy ci, weşîyê ma ney, senî inka sinitî, elewîtî zemanê verî zî wextê Hz. Elî hetta Îmamê Şafî vano; eger heskerdişê Elî û evladanê ey, tutanê ey merdum pê beno rafizî ez inka rafizî ya. Merdum tera hes keno, yanî ma tera hes kenê. Ena rey ay zeman ra heyana inka biewne hezar û çar sey serr derbas bîya hema zî ewk mîyan yîn de esto. Yanî cabîyayîşêke ana

bêca. Îmam Henifî qab xwi kurd o. Kalikê ey wextê Hz. Umer yîn welatê Efqanîstan girot, xora Efqanîstan de se hezar zêde kurd uca esto, kurdê yîne zî zaza yê. Kalikê Hz. Îmam Henifî zey esir anê û kalikê ey Îslamîyet qebûl nêkeno zemanê Hz. Ûmer de. Zemanê Hz. Osman zî de qebûl nêkeno. Wexta zey Hz. Alî beno xelîfe, îman ano û nameyê ey Zulkî yo.

Metîn Çiftçi: *Seyda in melumat kamcû kitab di estu?*

Hezanî: Yew kitab esto, derheqê mezheban de vano, ena rey Îmam Azam ser vano. Nameyê ey “we fil mezahebîl erbe” wo. Derheqê mezheban de heme çî tede esto. Wexta zey Hz. Alî beno xelîfe kalikê Îmam Azam bawerî ano û koletîye ey zî qedîyena. Sabit lajê ey o, Numan zî tornê ey o.

Metîn Çiftçi: *Wextê nuştişê eqîde di şima yew zehmetî dî? Şima eserê xu çira pê herfanê erebkî nuştu?*

Hezanî: Nê, to dî vanê helbest tebîetê însan de esto, gore yîn ra. Helbestî de qabîliyetê mi gelek bibi, şenikî ra. Feqîfî de mi helbestê Melayê Cizirî ardêne tera vanê “texmîs” yanî çar perdan îni ti henkî xwi rê genê henkî ey rê verdenê. Mi di hebanê xwi, di hebanê ey nuştêne û mi dayêne verê feqîyan û seydayan mi vatêne kam hebî ê min ê, kam hebî ê Melayê Cizirî yê. Ê mi rê vatêne ê Melayê Cizirî yê, ê Melayê Cizirî zî vatêne ê to yê (*ma pîya wuyênî*). Yanê verê cû ra qabîliyetê mi bibi.

Metîn Çiftçi: *Wexta zey şima pê herfanê erebkî nuştêni vengên û herfan yewbînan gurêtên?*

Hezanî: E. Bi ziwane erebkî daha weş yeno nuştiş yanê weş geno.

Metîn Çiftçi: *Î seydayan zegi medresa di ders dayêni çira pê Zazakî çik nînuştu?*

Hezanî: Biewne, ez inka enay zî vacî; verê cû ma vanê ay seydayan ku ders dayêne Kurdistan de henkî, parêke yîni zaf pîl esta, ku bi erebî vatêne û bi kurmancî tercume kerdêne, nege zazakî. Hetta zazayî ma yê çewligî bibî kurmancî nêzanayêne heya seyda vistêne sarê înan zî derseka bîn bî. (*Ma pîya wuyênî*) Ay seydayan, mamostayan ku medresa de ders dayêne enê zî bi kurmancî tercume kerdêne. Feqet ê min ez zahf zazakî, semedo ke ez zaf eleqedarê zazakî bîya, mi vatêne gelo çîrê aliman bi kurmancî, erebkî û fariskî nuştê qey yew zazakî nênuştu? Hetta Xoce Xasî a ga zerre ma de cayeko ca bi ca

girotêne, semede ko zazakî mewlud nušto. Mi rê virazya mi zî eqîdey îmanî û hinkê zî helbestî estê, qedere des-pancês hebî zî helbestê zazakî nuştê.

Metîn Çiftçi: *Şima gueri yew elfebaya ortaxe û yew ziwano standard bibu yan ney?*

Hezanî: Xora ez zehf enê ser o zî vinderta. Hetta henkî hevalê ma seydar bibî vatêne ti eşkenê ê vateyî ge kurmancî û zazakî de jubînan genê zehf ê, vatêne ma bîyar têhet, nîzdî jubînan, bikere ziwaneke herkes wa fam bikero, hem kurmancî hem zazay. Yanî serê ey zî zehf mi waşt ez çikê bikerî, feqet nêzana la hema zî aw waştîşê mi esto.

Metîn Çiftçi: *Seyda, mi çî persa yanî mi va zazayî wa xu mîyan di yew ziwano standard virazê yan nê?*

Hezanî: Ez zana ti vanê se, ma bi yew ziwano binuse. Şarê Çewlîgî, şarê Dêrsimî û dorê Amedî, zazakî yîne, ziwane yîn xora bi jubînan nêgeno. Mesela ci ra fam nêkenê. Inka şarê Dêrsimî wexta çî ano ziwano ez zehf yîni rind fam nêkena, ê zî ê ma nêzanê, weya Çewlîgî zî belkî ina daha raştî ra zeke enî çewrê ma yê Licê û Dîyarbekir dorê yîni. Ê ma kurmancî daha zêde kewta mîyan, Çewlîgî hema zehf zêde nêkewta mîyan.

Metîn Çiftçi: *Mesela şima vanî “derbas” la ma “vîyertiş”î xebitnênî.*

Hezanî: E, xora “derbas” kurmancî ra kewta ziwano feqet “vîyertiş” zazakî ya, kehen a.

Metîn Çiftçi: *Yanî ez wazeno inay vajî; yew ziwano standard bibênî a mintîqa ra, ina mintîqa ra yanî her ca ra komî çikêk binuştên pê kelîmeyan ke zêpî yê binuştên û her kes yewbînan ra fam bikêrdên.*

Hezanî: Mi inka va, biamenê nuştîşî wird hetan zî karêko baş bîyêne. Aw zî ez bawer nêkena bieşkê demêko nîzd ra bîyarê virazê, nê. Yanê demêko derg bikewo mîyan, ser o vinderê vinderê, ay elfeba yîn binusne, mesela gramerê yê hewramanî ra bigerê farsan ra bigerê, ay yîni zî nîzdê zazakî yê, zafê yîni. Ti ayni wexta bîyar têhet, tu bivatêne ina kurmancî ya, ina zazakî ya. Mesela ma vanê “pênuse”, pênuse zazakî ya, yanê pê nusnenê, nêvanê pênivîs. Mesela vanê “mamoste”, mamwesta, kurmancî vanê “ap”, ma vanê “mam” yan zî “ded”. Biewne ê zî ay ma xebetnenê. Şarê ucay heme ca de “mam” vanê. Mesela erebî vanê “muallim”, tirkî vanê “öğretmen”, kurdî de zî “mamwesta” yo bîyo “mamoste”.

Metîn Çiftçi: *Seyda, Grûba Xebate ya Vateyî esta, ina grûb di da vîst tenî yêni pîser, kombîyayîşan virazênî û hema hema her mintîqa ra yew merdim mîyan yîn di estu. Mesela yî vanî wa çekuyê “morcela” standard bu, wa her kes zêpî binusu.*

Hezanî: Ez enay zî vacî, çeku yew, besteke di, enî çeku zegi “cêma” vatenê zemanê de semede ko beste ziwanê kirdasî de ma vanê “bestikêke”, “girabestike” yanê daha pîlê girzî, enî çeku uca ra kemasî manenê. Çiyo ke raşt bo to wexta bîyarî ziwan, ez enî vana çiko ke bê vate bo, yanî vate ci ra çîne bo, ma xwi rê bîyare, nameke panê û ti vacî; wa name yê ino bo, nêbeno. Gereka aw name gore ey ra bo. Gera bibo yew, diyîn welev kî hema newe bi, çî estê ver çînî bî newe virazyayê, zaf çî virazyayê, name lazim benê, ay name ey gereka gore ey panê. Wexta ti çîna bîn ti panê wi cayê xwi nêgeno.

Metîn Çiftçi: *Seyda ti qefilîyê, yon nê?*

Hezanî: Ne, ne. Pekî, ma vanê “ti rincan bî”, rencanî, farisî xebetnenê, vanê “rencîde şudem” yanî ez rincan bîyo. Xora zazay zî xebetnenê, kurmancî nêxebetnenê. Ti vanî “ti qefilîyayî” aw ku qefelîyeno nêşkeno xwi têbido, ti vacî “ti rincan bî” daha baş nêbeno?

Metîn Çiftçi: *Seyda cayê ma di tikî dewan di “rincan” şixulyenu la exlebi ma “qefilîyayîş”î xebitnên.*

Hezanî: E, enê wîrdan ra kam vate wo?

Metîn Çiftçi: *Yanî mi gueri “rincan” daha raşt êsena.*

Hezanî: Ana nîya! Wexta zey ti vacî qefelyayîş, mesela ma vanê serd ver qefelyayo, nêşkeno xwi têbido yanî qefelîya, cayê xwi de maneno. Feqet “rincanî” giranîke yena ser to, ti vanî ay henkî rehet pêseno.

Metîn Çiftçi: *Ina kelîma miyonî ma di cê xu gureta, şixuliyena. Seyda şîma çê kitabênê zazakî wonên?*

Hezanî: E zazakî estê ke ez biwane. Mesela yew mînak bide.

Metîn Çiftçi: *Mesela inka edebîyato modern di şîrî, hîkayeyî û romanî estî.*

Hezanî: Vinde, ez ay to ra vacî, xora in away de ser o mi epey xebatî viraştê. Hem çîrokî ay ser helbesta ziwan verê ma vatêne “xeberojkî”. *Xeberî* estê û *xeberojkî* estê, yanî xeberê ke rast nêyê, yanî ti xwi rê virazenê.

Metîn Çiftçi: *Yanî bi tirkî “masal”, ma cayê xu di vanî “mesela, vistonek”.*

Hezanî: “Mesela” erebî ra yena, “xeber” zî erebî ya. Zemanê verî de vatêne “xeberojkî”. Mi xeberojkî bi helbestî yanî zey şîr mi nuştêne la mi çap nêke. Mesela mînak bidî to, vanê “kermê dara nêbo, dar zeval nêbeno” yanî puç nêbena. Serê enay de mi yew xeberojkî virašto.

Metîn Çiftçi: *Yanî şima yew vatê verînan ser o nuştu û şima in vati kerdu yew mesela.*

Hezanî: E. Serê ey de nušto, kerdo derg. Yanî perseno, yo vano in çi yo, qey ana bîyo? Zege kerm xeberî dano, dar xeberî dana, erzenê serê adirî çizî vizî kena, hewar hewar kena. Mi hem kurmancî hem zî zazakî nušto.

Metîn Çiftçi: *Seyda pekî şima şîrê zey newi nusîyayê yanî mavaji şîrê modernî şima çê nîwendî?*

Hezanî: Ne, ne, mi qet nêwend, eleqe mi çîn o. Ema zemanê verî de Melayê Cizîrî mi wendêne. La tim mi vatêne ez binusî.

Metîn Çiftçi: *Seyda yew fikrê şima qey nuştişê kîtabî estu?*

Hezanî: E, mi tefsîrê Qur’anî nušto. Ma inka cor ra teqîb kenê ke şaşîtî tede bibî ma tera vecenê. Tefsîr, zazakî wo, bi zazakî nušto, mi bi tîpê latînî û bi dest nušto.

Metîn Çiftçi: *Seyda in nîzdî ra yew çolîgîjî, nameyê ey Bîlal Feqî Çolîg u, yî yew tefsîr nuştu, şima dîyu?*

Hezanî: E, ez ewnîyaya tera, ard mi het de yo. Vanê tefsîrê Qur’anî yo, xora tefsîr nêyo, meal o û wexta kiçî waneno kiçî zehf tera fam nêkeno, çekuyê erebî tede zaf estê.

Metîn Çiftçi: *Şima kamcû ziwanan zanî?*

Hezanî: Erebi, Farisî, Kurmancî û Zazakî ez enî baş zana. Tirkî ez hol nêzana.

Metîn Çiftçi: *Şima pê fariskî û erebkî qet helbestî nuştî?*

Hezanî: Mi hem erebî, farisî, kurmancî zazakî û tirkî mi kerdê temîyan yanî mi mulemma nušta.

Metîn Çiftçi: *Şima averşîyayîş û îstîqbalê zazakî senî vînenî?*

Hezanî: Mi rê inka zaf hol o. Ti vacê qey, ser o xebatêke esta. Mesela bayê min rehmetî wexta ma vatêne “rast” vatêne mevajê “rast” vajê “raşt”, mi vatêne “buste” vatêne vaje “vincew”. Çî ke ma ardêne ziwan û kurmancî bî vatêne mexebetnê, şima zaza yê, şima qey inan ewkî kurmancan xebetnenê. Inka ziwan zaf raver şîyo.

Metîn Çiftçî: *Da vîst serr verê cû rojnameyê zazakî çin bî, kitabî zaf nîbî, la inka hem rojnameyî estî hem zî kitabî bîy zaf. Seyda ma tikî şîr ra besh biki, şima çi wext dest pê şîrnuştîşî kerd?*

Hezanî: Şîr, min hezar û new sey û hewtay şeşin de mi şîr nuştêne. La mi hezar û new sey û pancas şeş de mi dest pêkerd. Ema nuşteyî tersan ver ay şînê, ma eştêne. Hewtay şeş de henî mi verda, mi vîn nêkerdê. Des-pancês hebî estê, henkî kurmancî henkî zazakî nuştê. Gore vîst-hîris rîpel resenê pê, zazakî helbestî yê. Niyetê min çap kerdiş esto.

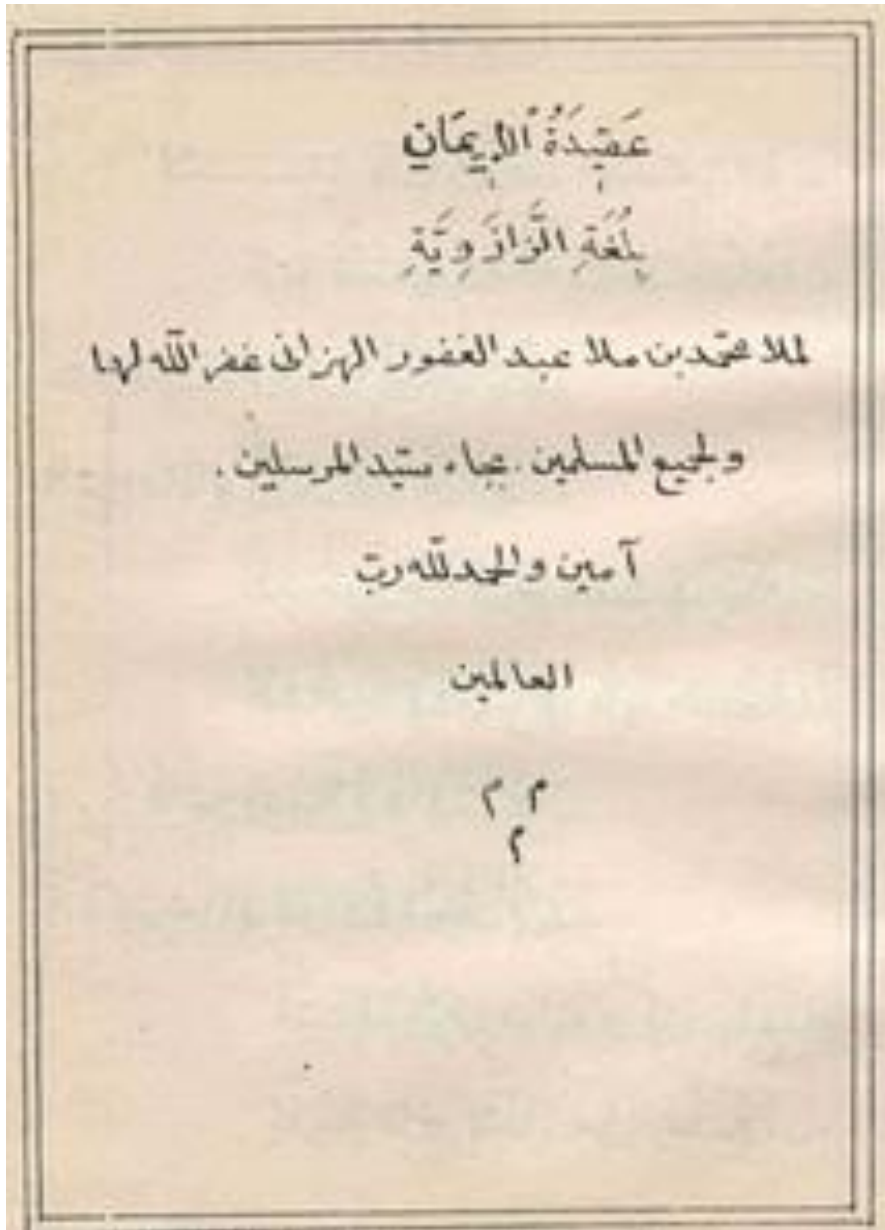
Metîn Çiftçî: *Şima edebiyato klasîk û edebîyato modern ra kamcîn şaîr û nuştexan ra hes kenî û wanênî?*

Hezanî: Xora ey ma klasîk o. Bê Melayê Cizîrî zî Cêgerxwîn vejênê ez ewnîyawa tera. Melayan verênan edebiyat û şîr yîne bîy. Mesela inka Nalî, dîwanê ey esto, mi zaf dîwanê kurdî dî la Nalî zaf zana yo. Seydayê Xasî mewlîdê zazakî tena bi, ma wendêne.

Metîn Çiftçî: *Seyda medresa di yew ruejê şima senî vîyertên?*

Hezanî: Ez enî to ra vacî dewan de nê tede a game zaf weş nêbî. Senî vacî to ra ma xora tayîn werdêne. Şehran de zaf weş bi gore dewan. Xora serê sibayî de ti şînê, tayînê to a şorba bî. Di nanî dayêne kiçî, nanêke ma serê sibayî de werdêne, naneke verdêne taştî nêmaroc. Şan de xora ancî tayin ameyêne, yanî rocêke hîrê nanî dayêne feqîyan. Wexta ku nanê genim bî ay ma xwi rê pare kerdêne bi lokma ma werdêne. Yanî zaf feqîrî bibî. Xora ma hucran de cilê xwi dayenê binê serê xwi rakewtenê. Hebkî lehîf dayêne ma. Xora badê nimacî rakewtiş mumkîn nêbi. Heya seyda ameyêne ay kî metin yîn bibi metin wendêne, ay kî wendişê Qur’an bibi, Qur’an wendêne. Wexta seyda ameyêne dest kerdêne dersan. Ina rey muzakere bî heyana şan, şan de qedeyayînê. Şan de zî mutaala bibî. Ay ke wendişê yîn cor bibaynê, xora elektirîk çin bî, lamba vîstê ta, dorê lamba de niştê ro ay dersê ke siba bigero serê ayne de vindêne. Yanî feqîtî zehf zehmet bî zehf. Kemasî zehf bî. Xora pere çin bî. Yeni ra yeni ma çay viraştêne. Zeke enî vatê mirtiban vano vatu “ma melayan başêr ê, ma şînî cêk ma vanê inşallah govend bo dawet bo ma karêke bikerdêne, ê zî vanê

werri inka yew bimerdêne. Ey ma zî zengînêke bimerdêne îsqak daynê ma, ma dayêne
şeker-meker, çay werdêne. Zehmetî zafî bî. Kemasî zafî bî zaf.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَبِهِ نَسْتَعِينُ
عَمَلِ دَسْتِ كَرْدِشِ أَشْيَانِ تَمَامِ
فَاتِشِ مَا نَامِ اللَّهُ ذَا الْمَرَامِ
بَعْدِ جَوْ رَحْمَنِ رَحِيمِ دَسْتِ بِي بِكِهِ
حَدِّ هَائِي زِي ثَنَائِي زَيْدِ كِه
هَمِي فَا جِهَ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامِ
فِي حَبِيبِ خَالِقِي دُوا حِدْرَامِ
قَبِي اسْلَامِي بَزَانِه وَكِنِي پَانِجِ
يُؤَيُّو فَا جِي شِمَا أَهْلِ نِمَاجِ